

SERFŐZŐ LAJOS

A MAGYARORSZÁGI SZOCIÁLDEMOKRATA PÁRT BEKERÜLÉSE A PARLAMENTBE

A BEKERÜLÉS FELTÉTELEI

A korabeli munkásmozgalomban úgy terjedt el a hír — veterán harcosok máig is esküsznek rá —, hogy a Bethlen—Peyer paktum tulajdonképpen egynéhány képviselői mandátum megszerzése érdekében történt. Bár a leegyszerűsített felfogás ellen hitelesen tanúskodik a tárgyalások jegyzőkönyve,¹ amelyben egy szó sem esik a küszöbön álló választásokról, a képviselői mandátumokról, a szociáldemokratáknak a parlamentbe bejutása mégsem választható el attól a megegyezéstől, amelyik Bethlen—Peyer paktum néven került be a történelembe. Az összefüggések kimutathatók mind távolabbról, a két tárgyaló fél általános, elvi koncepciójából, mind közvetlenül, a paktum szövegéből.

Bethlen István — nem hiába hangoztatta ezt annyiszor — valóban reálpolitikus volt. A reálpolitikán azonban természetesen nem az ország valós érdekeinek figyelembevételét, hanem az uralkodó osztályok ténylegesen megvalósítható céljainak szolgálatát értette. Ezeket a ténylegesen megvalósítható célokat, különösen pedig a hozzájuk vezető járható történelmi utat kevesen ismerték fel még az uralkodó osztályokat képviselő pártok, politikai csoportosulások, politikusok közül. A viharos gyorsasággal váltakozó, alakuló történelem — a világháború, a forradalmak, az ellenforradalom, a békeszerződés — valóban nehezen áttekinthető helyzetet teremtett az uralkodó osztályok politikusai számára. Mit sem ért itt a monarchia áporodott politikai életéből merített, kiszűrt tapasztalat. Ezen politikusok által elképzelhetetlennek tartott események következtek be, köztük elsősorban az uralkodó osztályok hatalmát megdöntő, a tőke és a nagybirtok létjogosultságát tagadó proletárforradalom. Bár a hatalom visszaszerzése — igaz, hogy még számunkra is szégyenteljes, takargatnivaló módon — sikerült, de a döbbenetes tapasztalat megmaradt, és minden lekicsinylés és fogadkozás ellenére élt a megisméltódtástól való félelem. Mindemellett a katasztrófális háborús vereség miatt hatalmukat a réginél csak jóval kisebb területen tudták visszaállítani. Saját, természetesnek vett, imperializmusuk alul maradt más hatalmak imperializmusával szemben. Ezt ismét érthetetlennek találták,

¹ Réti László: A Bethlen—Peyer paktum. Bp., 1951. Függelék

Tovább komplikálta a helyzetet, hogy az események eddig soha nem látott szélességben és mélységben, az egész magyar társadalmat mozgásba hozták. A mozgásba lendült, a politikai életbe bekapcsolódó tömegek közül még azok a rétegek is nem kevés problémát okoztak az uralkodó osztályok politikusainak, amelyek objektíve az ellenforradalmat szolgálták, vagy éppen tudatos hordozói voltak annak, hiszen önálló célkitűzésekkel is jelentkeztek, mint pl. a gazdag parasztság, vagy a kis- és középpolgárság, a középrétegek számottevő tömegei.

Mindezen körülményekből adódnak a kaotikus helyzetből kivezető útról vallott, a helyzetet nagyrészt nem reálisan felmérő, illúziókergető, vagy egyenesen kalandortermészetű, különböző elképzelések az ellenforradalmi politikusok, politikai szervezetek részéről, — azaz innen származnak az uralkodó osztályokon belüli ellentétek. Ezek az ellentétek nyilvánvalóan formai, módszerbeli kérdésekben nyilvánultak meg. Az alapvető kérdésekben — a lényegében — megvolt az egyetértés. A forradalommal, a kommunistákkal való „végleges” leszámolást, minden, a forradalomhoz — bármilyen forradalomhoz — esetlegesen ismét elvezethető út eltorlaszolását, a területi revíziót egyként akarták. Megegyeztek ilyenformán az ellenforradalmár politikusok abban is, hogy a fenti feladatok megvalósulásához erős, kíméletlen, diktatórikus hatalomra, azaz — az utókor történelmi kategóriájával kifejezve — fasiszta diktatúrára van szükség. Ehhez képest valóban formális, bár leginkább szembetűnik pl. a királykérdésben megmutatkozó ellentét. Lényegesebbnek mondható az a felszínen egyelőre még kevésbé jelentkező és végső fokon szintén formai ellentét, amely abban nyilvánult meg, hogy a fasiszmus milyen válfajának uralmában szilárduljon meg a magyar nagytőke és nagybirtok hatalma. Ezek a fő ellentétek nem egymástól különállóan, egymással párhuzamosan jelentkeztek, hiszen — neveikkel is illusztrálhatóan — voltak pl. a totális fasiszmusnak hívei a legitimistáknál és a szabad királyválasztók között, de voltak szabad királyválasztók a totális fasiszmus táborában és a sajátos magyar fasiszmust akarók között is — és így folytathatnók tovább a négy elem kombinációját. Ezek az ellentétek — nyilván a résztvevők szándékától függetlenül — akadályozták a hatalom végleges megszilárdulását, megoldásukban pedig csak az lehetett a döntő, hogy az adott történelmi lehetőségek között melyik nézet fejezte ki az uralkodó osztályok valós érdekeit.

Uralkodó osztályokról beszélünk, hiszen — a cáfolhatatlan tények alapján ez általánosan elfogadott — a nagytőke mellett, a forradalmak által alapjaiban változtatlanul hagyott nagybirtokos uralkodó osztály érdekeit is maradéktalanul képviseli, képviselnie kell, az új államhatalomnak. Igaz, a reakciós osztályszövetségen belül, részben a kapitalizmus fejlődése következményeképpen, részben pedig az ország gazdasági struktúráját a nagybirtok rovására megváltoztató trianoni békeszerződés miatt is, a finánc-tőke súlya és fontossága megnövekszik. Látszólag tehát a finánc-tőke megerősödik Magyarországon. Ez a megerősödés azonban viszonylagos, az említett osztályszövetségen belül, az ország gazdasági és politikai életében való előrenyomulást jelent csupán. A magyar finánc-tőke önmagában gyenge. Ez a gyengeség eredendően jellemzi a magyar finánc-tőkét, amely mindig is csak az erős külföldi tőkecsoportok társaságában, azok segítségére támaszkodva tudta megvalósítani céljait. Ebből a helyzetből adódik

az a megállapítás, hogy a magyar imperializmus „csatlós”-imperializmus volt. Ez a csatlósi kapcsolat ebben az időben igen nagy károkat szenvedett. A világháború és a békeszerződés ugyanis egycsapásra elvágta a jól kiépített gazdasági vezetékek szálait. Változatlan újralefektetésük pedig egyelőre nem volt lehetséges, vagy — tekintettel a többi legyőzött ország állapotára — nem volt érdemes. Új kapcsolatok kiépítésére volt tehát szükség — nyilvánvalóan a győztes nagyhatalmak irányában. Ilyen kapcsolatok létrehozása bel- és külpolitikai feltételeinek megteremtését sürgeti tehát a magyar finánc-tőke érdeke az ellenforradalom győzelmének első napjától kezdve. Ez pedig döntő fontosságú körülmény a továbbiak szempontjából. És, bár a két osztály ilyen vonatkozású céljai nem voltak teljesen egybevághóak, nem mondott ellent ennek a sürgetésnek a nagybirtokok érdeke sem. Igaz, a sürgető hang nem elég erős, élvész a forradalom ellen bosszút követelő kórus üvöltésében, (amelyben éppen maga a nagytőke és a nagybirtok a szólamvezető) és a Trianon feletti jajveszékében. Később egyre erősödik ugyan, de még 1920—21-ben is olyan jó fül kell meghallásához, mint Bethlen Istváné volt.

Az új külpolitikai kapcsolatok kiépítésének feltétlen szükségessége csak látszólag mutatkozik úgy, mintha a külpolitikai körülmények és célok határoznák meg az uralkodó osztályok törekvéseit. Lényegében belpolitikai kérdésekről, a belső gazdasági és politikai helyzet rendezéséről, az uralkodó osztályok hatalmának megszilárdításáról van szó. Ez nem sikerülhetett külföldi segítség nélkül (hiszen már a hatalom visszaszerzése is csak külső segítséggel történhetett), ennek volt alávetve a külföldi kapcsolatok megteremtésének szükségessége. Ily módon a külföldnek, a nemzetközi körülményeknek a figyelembevétele csak közvetve, másodlagosan hatott — de hatott — a belpolitikai kibontakozás irányára. A döntő mindenképpen a belső gazdasági, társadalmi helyzet adott körülményeinek felmérése és tudomásulvétele volt a kibontakozás reális útja szempontjából.

Itt is a gazdasági helyzet meghatározó mivolta jelentkezett elsődlegesen. A 20-as évek elejének európaszerte jelentkező gazdasági válsága a háborús vereség és a trianoni békeszerződés miatt különösen nagy mértékben sújtotta az amúgy is gyenge magyar gazdasági életet. Ez, amikor növelte a nehézségeket, még sürgetőbbé tette azok megoldását, a rendezett gazdasági és politikai viszonyok megteremtését, olyan szilárd államhatalmat, amelyik segít mindebben. Könnyebben menne a dolog természetesen, ha legalább egységes politikai erő állana az uralkodó osztályok rendelkezésére. Ez az erő azonban nincs meg, hiszen — mint utaltunk rá — még az uralkodó osztályok érdekében közvetlenül fellépő szervezetek politikai egysége sem állott fenn. Az intervenciók hadseregek hátán hatalomra kapaszkodó magyar ellenforradalom, az uralomra jutó magyar fasiszmus nem támaszkodhatott egységes és politikailag szervezett tömegmozgalomra. Dehát miért nem szerveznek ilyet, illetve miért nem támogatják a magyar uralkodó osztályok a fasiszta tömegpárt létrehozásán fáradozó erők ilyenirányú törekvését? Nyilván éppen az ilyen mozgalom tömegjellege miatt, a tömegek megnyeréséhez elengedhetetlenül szükséges, megannyira csak demagógikus céllal kiadott program miatt. Mit tartalmazhatna ez a program? Antikapitalista vonatkozásban nyilván nem licitálhatná túl még sza-

vakban sem a Tanácsköztársaság tényleges kapitalizmus ellenes intézkedéseit. A kapitalizmus visszaállítását fő célnak tekintő ellenforradalom számára abszurd és kockázatos dolog volna a kapitalista magántulajdon elleni demagógikus programot hivatalosnak elfogadni. Még abban az esetben sem, ha esetleg Rosenberg módjára faji alapon különbséget tennénk a tőke ill. a tőkészek között. A magántulajdon imént visszaállított szentsége így is csorbát szenvedne, nem is beszélve arról, hogy a külföldre való ráutaltság és a magyar nagytőkés osztály személyi összetétele szintén lehetetlenné tette ezt a megkülönböztetést. Hisz még az antiszemitizmus elvontabb demagógiájának is gátat szabott a hivatalos fasizmus számára a fenti két tényező. Maradt — és alkalmazásába is vétetett — a szociális demagógia terén a nagybirtok ellenes követelések hangoztatása. Különösebb magyarázgatás nélkül is világos, hogy ezt is korlátok közé szorította és elve kudarca ítélté az a tény, hogy a hivatalos hatalomnak maradéktalanul érvényesítenie kellett a nagybirtokosságnak, mint uralkodó osztálynak az érdekeit is. Még tovább menve, a szélsőséges és reakciós nacionalizmus mint a fasizmus ideológiája sem léphetett a 20-as évek elején az elvont frázisok köréből a konkrét politikai követelések, a revizionizmus, a revanspolitika terére — legalább is hivatalos kormánypolitikaként nem. Ezt ismét csak lehetetlenné tette a trianoni békét diktáló győztes hatalmakra való rászorultság. Az ellenforradalomként hatalomra jutó magyar fasizmus nem léphetett fel „forradalom”-ként. Sem a belső, sem a külső helyzet nem engedte meg, hogy létrejöjjön egy minden ellentétet és ellenállást félresöpítő szervezett fasiszta tömegmozgalom, a totális fasizmus megvalósításához elengedhetetlenül szükséges fasiszta tömegpárt. Kompromisszumokra volt tehát szükség. Az uralkodó osztályok érdekei azt diktálták, hogy hatalmuk a fasizmus magyar válfajaként később ismertté vált formában szilárduljon meg. Mindezt Bethlen István felismerte — ezért volt reálpolitikus.

Fölösleges talán megjegyezni, hogy kétségtelen egyéni kvalitásai ellenére sem Bethlen személye a döntő, hanem az az irányzat, amelyet az uralkodó osztályok érdekében tudatosan átgondolt koncepció formájában képviselt. Ezen irányzat érvényesítésének az ideje éppen az ő kormányfővé való kinevezésének ideje táján elodázhatatlanul elérkezett. Bethlen István miniszterelnökségének első napjától kezdve igyekezett is érvényesíteni ezt az irányzatot. Koncepciója kialakult ekkorra, ha óvakodott is azt világos, mindenre kiterjedő, átfogó program formájában nyilvánosságra hozni. Bár bizonyos alapelvek megfogalmazását és ezen alapelvek fontosságának hangoztatását már parlamenti bemutatkozó beszédében elvégezte.² Először is megkísérelte a történelmi tanulságok levonását, nem tartózkodván az elkövetett hibák és a felelősség megállapításától sem. Az uralkodó osztályok szemszögéből leszűrt történelmi tapasztalatok és tanulságok tudatában szögezte le: „Új politikát kell kezdenünk, mert a politikát ott ahol Tisza István elhagyta, újra kezdeni nem lehet. Megváltoztak a viszonyok, megváltozott körülöttünk a világ képe, megváltozott idebenn az ország képe, új irányok és új emberek léptek a porondra.”³ Igaz,

² Az 1920. évi febr. 16-ra hirdetett Nemzetgyűlés Naplója. Az 1921. ápr. 19-i ülés jegyzőkönyve.

³ U. o. 184. l.

ehhez sürgősen hozzátette: „De azért, bár új politikát keresünk, ezt a politikát össze kell kapcsolnunk a múlttal; össze kell kapcsolnunk azokkal a nagy nemzeti tradíciókkal, amelyeken felépült ennek a nemzetnek, ennek az államnak a rendje.”⁴

A megváltozott viszonyok tényleg új politikát — lényegében fasizmust — követelnek, azonban az ellenforradalomként uralomra jutó fasizmus egyben restauráció is, az uralkodó osztályok hatalmának nemcsak új formája, hanem visszaállítása is, szükséges tehát a tradíciókhoz való kapcsolódás, a jogfolytonosság hangoztatása a forradalmi időszak tagadása-ként.

Az új miniszterelnök által felsorolt feladatok szintén a fasiszta tervek megszilárdulását szolgálják. Az első és legfontosabb teendő Bethlen szerint a destrukció megfékezése. Hiszen a világ nagy destruktív eszmeáramlatok befolyása alatt áll, a bolsevizmus Oroszországban „még” uralmon van, behálózta egész Európát, és Magyarországon is megvannak még a „feszítő erők” — tette hozzá indoklásként.⁵ Azonban már itt is nyomtökösan hangsúlyozta, hogy a destrukció m i n d e n n e m é t meg kell szüntetni. A destruktív erők fogalmába tehát belefoglalta a bolsevizmuson kívül a polgári demokráciát követelő erőket — de a totális fasizmust akaró ellenforradalmárokat is. Ilyen értelmű itt kiadott híressé vált jelszava is: „Legyen hát vége a forradalmi szellemnek!” A destrukció helyett a konstruktív politika érdekében kell felsorakoztatni az erőket. Ezt a konstruktív politikát pedig az „újjaépítés”, a „konszolidáció” jelenti. Ez a nemzet érdeke. „Mindenekelőtt tisztában kell lennünk azzal, hogy egy nemzet érdekének vagyunk az őrei, nem osztályoknak, nem felekezeteknek, nem pártoknak, nem egyéni érdekeknek, hanem kizárólag a nemzet érdekének” — fejtegette Bethlen. Nem szokatlan persze az az eljárás, hogy az uralkodó osztályok érdekeit a nemzet érdekével azonosítja az ezeknek az osztályoknak szolgálatában fellépő politikus. Ezzel az általános gyakorlatlatal szemben, illetve emellett speciális, az adott helyzetből következő célkitűzést is szolgált a fenti megfogalmazás. A meglevő — az uralkodó osztályokon belül is megmutatkozó — ellentétek összebékítését, feloldását. Bizonyos — persze a lehető legreakciósabb alapokon nyugvó — nemzeti egységre tényleg szükségük volt az uralkodó osztályoknak a kétségtelenül nehéz helyzetből való kibontakozáshoz. Az ellentétek lehető kibékítése, minél nagyobb erők összefogása azonban — mint hangsúlyoztuk — csak kompromisszumok, engedmények árán lehetséges. Bethlen kész is volt bizonyos engedményekre, vagy legalább is kilátásba helyezte azokat. Demokráciáról beszélt például, amely biztosítja minden néposztály boldogulását. „Mert a szabadság, melyet őseink ebben az országban meghonosítottak, csak javára vált ennek az országnak.” — fordult az egyik oldal felé, „Nem jelentheti... a demokrácia a tömegeknek, a nyers tömegeknek a vak uralmát” — nyugtatta meg ugyanakkor a másik oldalt.⁶ Bóven alkalmazta a keresztény jelzöt, de ugyanakkor kijelentette: „En ellene vagyok mindenféle lármás antiszemizmusnak.”⁷ Nagy terjedelemben

⁴ U. o.

⁵ U. o. 186. l.

⁶ U. o. 187. l.

⁷ U. o. 188. l.

ecsetelte a „gazdatársadalom” helyét és fontosságát — miután közölte: „Az igazi demokrácia biztosítja az intelligens osztályoknak a vezetését.”⁸ (Az intelligencia vezetőszeropének kedvelt és gyakran használt formulája ugyancsak az osztályviszonyok ködösítését szolgálta Bethlen terminológiájában. Hiszen nála az „intelligencia” fogalmába természetesen beletartoztak a művelt emberekből álló uralkodó osztályok — a tulajdonképpeni vezetőerő — másrészt ez a megfogalmazás demagóg hízelgés volt a „középosztály” irányában.) A további három fontosnak tartott feladat — a gazdasági, kulturális és külpolitikai teendők — ismertetésénél is hasonló módon járt el a miniszterelnök. Az utóbbit kell talán kiemelnünk, amelyről félreérthetetlenül leszögezte Bethlen: „Magyarországnak bele kell helyezkednie abba a helyzetbe, amelyet a reánk kényszerített trianoni béke alkotott.”⁹ Bethlen tehát elmondotta minden fő kérdésben, amit meg akart valósítani, azonban a kompromisszumos ígéretek elmondásával a többirányú fenyegetések és engedmények egymás mellé sorakoztatásával elérte, hogy mindenki a saját elképzelésének megvalósítását várta tőle. Annál is inkább így történhetett ez, mert a konkrét, azonnali teendők ismertetésével igencsak fukarkodott, tulajdonképpeni kormányprogramot tehát nemigen adott. Tálalta a fasizmus sajátos magyar formában történő megszilárdításának, a „konszolidációnak” a pecsenyéjét, de úgy körítette azt, hogy az egyelőre még különböző ízlésű, de változatlan étvágyú politikai erők úgy ültek asztalhoz, hogy mindegyikük saját igényének, ízlésének kielégítését remélte.

Az eddigiekből kitűnik, hogy Bethlen a fasizmusnak az adott magyar viszonyok között egyedül lehetséges formában való megszilárdítását tartotta fő feladatnak. Az uralkodó osztályok egységét megbontó másik fő kérdést, a királykérdést ehhez képest másodrendű fontosságú, a konszolidáció utánra elodázható problémának ítélte. Ezt a véleményét kertelés nélkül ki is fejtette bemutatkozó beszédében.¹⁰ Nem rajta múlt, hogy kormányának első nagy válsága éppen e kérdés miatt következett be.

Elképzeléseinek kifejtését miniszterelnöksége kezdetén még számos esetben megismételte Bethlen, de mindig a fenti általános keretben maradvá.¹¹

A konkrét célkitűzések összefüggő rendszerét továbbra sem vázolta fel, fenntartotta azokat egy-egy adott helyzetben való manőverezés céljaira.

A fentebb vázolt keretbe illeszkedik bele Bethlennek a munkáskérdés megoldását célzó törekvése is. A történelmi tanulságokat ebben a vonatkozásban is igyekezett levonni és a tapasztalatok alapján felismerte, hogy a munkásosztály színrelépése a történelemben végleges, többé el nem hanyagolható tényező, amellyel számolni kell. Nem vakította el ugyanekkor az uralkodó osztályok bosszúérzete sem annyira, hogy ne látta volna: ahogyan a társadalomban a munkásosztállyal, ugyanúgy a po-

⁸ U. o. 187. l.

⁹ U. o. 190. l.

¹⁰ U. o. 190. l.

¹¹ Lásd pl. Bethlen zászlóbontása Pécssett. Budapesti Hirlap. 1931. okt. 21.; Az új Bethlen kormány bemutatkozása. Budapesti Hirlap. 1921. dec. 8. A határban a halál kaszál. Bp., 1963. 186–293. és 300. l. stb.

litikában a munkásmozgalommal is számolni kell immár Magyarországon. Az előbbiről sem nagyon, az utóbbiról eddig egyáltalán nem akartak tudomást venni a túlzó ellenforradalmárok, illetve a forradalom miatti bosszúhadjárat végcéljának tekintették nemcsak a forradalmi, hanem egyáltalán, a hagyományos munkásmozgalom megsemmisítését, és annak felváltását „nemzeti” munkásmozgalommal. Bethlen azonban éppen az ellenforradalom első éveinek tapasztalatai, elődjei ilyenvonatkozású kísérleteinek csődje alapján látta, hogy bár meggyengülve, passzivitásra kényszerítve, de alapjaiban érintetlenül áll a szervezett munkásság tömege. Ennek a tömegnek pedig létszámánál is nagyobb potenciális erőt kölcsönöz a hagyományok, a közös harcok tudata és a nemzetközi munkásszolidaritás, de egyáltalán az adott nemzetközi helyzet is.¹² Ezekre a tényekre gondolt Bethlen, amikor a magyar társadalomban is meglevő „feszítőerők”-ről szólt bemutatkozó beszédében. Tudatában volt annak is, hogy ezeknek a feszítőerőknek a végleges lefojtása a fennálló körülmények között nem lehetséges, de nem is ésszerű. Biztosító szelepre van tehát szükség, — jutott el a végkövetkeztetéshez Bethlen. Méghozzá kettős célból. Azaz — a miniszterelnök által használt „feszítőerők” kifejezésből önként adódó képnél maradva — nemcsak a túlnyomás, az esetleges robbanás veszélye miatt ítélte szükségesnek a biztosító szelep használatát, hanem terve volt az is, hogy a felszabaduló energiát a maga hasznára fordítsa. A második cél fontosnak mutatkozott belpolitikai szempontból is, amennyiben az „újjáépítés”, a konszolidáció zavartalansága érdekében fel kellett használni a magyarországi munkásmozgalomból adódó lehetőségeket a munkásosztály közvetett befolyolására, de az osztályok feletti nemzeti összefogás demonstrálására is. Még ennél is fontosabb volt talán a külpolitikai szempont elsősorban szintén demonstratív célzattal, az ország politikai helyzetéről külföldön alkotott kép kedvezőbb színűre pingálása miatt, másodsorban pedig a magyar munkásmozgalom nemzetközi összeköttetései esetleges felhasználása céljából. Bethlennek elképzelései megvalósításához feltétlenül szüksége volt tehát arra, hogy a szociáldemokrata párt által képviselt munkásmozgalom felhagyjon a félig önként vállalt, félig rákényszerített passzivitással és bekapcsolódjon a politikai életbe. Tisztában volt azonban azzal is, hogy ehhez meg kell teremteni a feltételeket, azaz engedményeket kell tenni a munkásmozgalommal, a szociáldemokrata párttal szemben fennálló eddigi intézkedésekhez és módszerekhez képest. Bethlen kész volt ezekre az engedményekre. Ennek parlamenti bemutatkozó beszédében is tanújelét adta, amikor a sajtó és a gyülekezési szabadság terén fennálló hivatalos intézkedések enyhítéséről beszélt. Ezek ugyan általános jellegű, nemcsak a munkásmozgalomra vonatkozó ígéretek voltak, mégis elsősorban az SZDP passzivitás-

¹² Jellemző tünet talán az is, hogy Bethlen magyar nyelvű életrajzai mint lényegtelennek, vagy talán kissé kompromittálónak is tartott dologról, hallgatnak a Bethlen—Peyer paktumról. Német nyelvű, személyét külföldön népszerűsítő életrajza viszont nagy fontosságot tulajdonít a paktumnak, és a szociáldemokraták parlamentbe való bekerülésének. Pl.: „Bethlen helyesen ismerte fel ennek a biztosító szelep nélküli tűzfészeknek belpolitikai veszélyét és a választások előtt tárgyalásokat folytatott a Magyarországon maradt vezetőkkel. Itt is belpolitikai sikert ért el, mivel sikerült megtörnie passzív ellenállásukat.” *Edgar von Schmidt—Pauli: Graf Stefan Bethlen. Ein Abschnitt ungarischen Geschichte.* Berlin 1931. 191. l.

ból való kilépésének lehetővé tételére vonatkoztak.¹³ De kifejezetten a munkásságról is szólt ebben a beszédében: „Teljesen tudatában vagyok annak, hogy sok mindenféle intézkedés áll fenn, amely a munkásosztályllyal szemben ma már méltánytalan. A kormány minden tekintetben enyhíteni fog ezeken és el van tökéelve arra, hogy a munkásosztállyal az érintkezést felvéve, vele ezeket a dolgokat megbeszélje és lehetőleg olyan rendezést teremtsen, amely a munkásosztályt is megnyugtatja.”¹⁴ — mondotta többek között. Az engedmények egyelőre természetesen csupán ígérek voltak. Bethlen egyik mesteri húzása volt, hogy ígéreteit, amelyeket előbb-utóbb minden feltétel nélkül teljesítenie kellett volna, alku tárgyává tette. Tudta ugyanis, hogy az alkuhoz a jobboldali szociáldemokrata vezetők személyében megfelelő tárgyaló partner kínálkozik. Ez a felismerés az uralkodó osztályok legreakciósabb képviselői részére nem volt olyan természetes, ahogyan ma gondolnók. A legtöbben ugyanis, amikor a forradalmak felelőseit keresték, nemigen tettek különbséget a kommunisták, a szociáldemokraták, sőt polgári októbristák között, annál is inkább, mert sokuk a Tanácsköztársaságot az októberi polgári demokratikus forradalom egyenes következményének, vagy afféle kinövésének tartotta. Summás ítéletükhöz hozzájárult, a szociáldemokratáknak a Tanácsköztársaság idején játszott nagy szerepe, amelytől természetesen nem vonatkoztatták el a jobboldal áruló tevékenységét, hiszen az SZDP-n belüli különbségekről sem akartak tudomást venni. Ilyenformán fenntartásokkal fogadták a jobboldali szociáldemokraták bűnbánó és mosakodó kijelentéseit, a jövőre vonatkozó ígéreteit. Nem bíztak bennük. Bethlennél sem nyilvánult meg természetesen valami nagy bizalom a jobboldali szociáldemokraták irányában, ő azonban tudott disztingválni, és nemcsak azt vette figyelembe ami a jobboldali szociáldemokratákat elválasztotta az ellenforradalomtól, hanem azt is, ami összekötötte őket azzal.

Mármost a másik oldalt szemügyre véve, a szociáldemokrata jobboldal viszonyát az ellenforradalomhoz ténylegesen ez a kettősség jellemzi. Közös elvi alapot teremtett az ellenforradalommal, hogy a magyar munkásmozgalomnak ez a szárnya elvetette a proletárdiktatúrát és így megtagadta a Tanácsköztársaságot is, de megtagadta a proletárforradalmat és elvetette általában a forradalmi módszerek szükségességét is. A maga ellenforradalmának megszilárdulását azonban a polgári demokratikus berendezkedés keretében szerette volna elérni. Ez választotta el őket a fasizmust akaró és építő ellenforradalomtól. Ám a jobboldali szociáldemokrata vezetők ezt az egyébként széles szakadékot áthidalhatónak tartották. Úgy vélték ugyanis, hogy az ellenforradalom „kilengései”, kivételes intézkedései átmeneti jellegűek, a fejlődésének a polgári demokrácia irányában kell haladnia. A „haladottabb nyugati országokhoz való hozzáidomulás” szükségességét főképpen a nemzetközi helyzet hatásától, a külpolitikai indokoktól várták, ebben bíztak elsősorban. Nagy mértékben ehhez alkalmazták politikájukat már előbb is, de a későbbiek során

¹³ Az 1920. évi febr. 16-ra hirdetett Nemzetgyűlés Naplója. Az 1921. ápr. 19-i ülés jegyzőkönyve. 187. l.

¹⁴ U. o. 188. l.

is. Az 1920-as passzivitásba vonulás is ennek az elképzelésnek a körébe tartozott. A polgári demokratikus átalakulás elérését fokozatos előrehaladás útján is lehetőnek tartották. Ez volt eddigi fellépéseik, tárgyalásaik lényege is, amikor 1920-ban pártközi tanácskozásokat folytattak a keresztény blokk mindkét pártjával, majd a Simonyi Senadam kormánnyal is.¹⁵ A közös ellenforradalmi alapból fakadó engedmények felkínálása mellett, a demokratikus átalakulás felé való haladást szolgálták ezeken a tárgyalásokon hangoztatott követeléseik, amelyek a kivételes törvények visszavonására, a politikai szabadságjogok visszaállítására vonatkoztak. Ezek a tárgyalások nem vezettek konkrét megegyezésekre. Elsősorban nem a szociáldemokrata vezetők, hanem a tárgyaló partnereik értetlen, elzárkózó magatartása folytán. Az elzárkózó állásponton azonban Bethlen — amint láttuk — túltette magát. Az SZDP jobboldali vezetősége — ez a vezetőség az emigrációból hazatérő Peyerral megerősödve a jobboldalnak is a legszélsőbb elemeiből állott — nagy várakozással és reménykedéssel fogadta tehát Bethlen ígéreteit. Úgy látta, hogy a demokratikus átalakulás lehetősége Bethlen miniszterelnökségével elérkezett és meg kell ragadni ezt a lehetőséget esetleg olyan áron is, hogy még a polgári demokrácia koncepciója rovására is tesznek — átmenetinek szánt — engedményeket. Az SZDP vezetősége tehát egyrészt a történelmi helyzet téves, szubjektív, saját elképzeléseihez idomított értékelése következtében, másrészt megalkuvó, reformista természeté alapján eljutott a — saját eredeti elveinek mondható koncepciójához képest is kompromisszumos — megegyezés igenléséig.

1921. őszére mindkét fél készen állott a megegyezésre. Az alku lebonyolításának alapjait nem befolyásolta, legfeljebb a folyamatot gyorsította meg a második királypuccs. Bethlen éppen a puccs napján, 1921. október 21-én mondotta el pécsi beszédét, amelyben ismételten leszögezte, hogy 1919 óta óta változott a világ, „ma nem büntetni, hanem építeni és gyógyítani kell.” Ennek érdekében több „korszerű, demokratikus és szociális” reformot ígért, „munkásvédelmi” reformokat is emlegetett.¹⁶ Az SZDP jobboldali vezetősége — miután bezsebelte Horthy köszönetét, melyet a munkásságnak a puccs alatt tanúsított nyugodt magatartásáért mondott a kormányzó — maga is leszögezte véleményét a puccsról és az abból adódó következtetésekről: „A mérkőzés sorsát az ország dolgozó munkásságának és polgárságának fölényesen nyugodt magatartása döntötte el. Adódott a kedvező helyzet a politikai, gazdasági szituáció gyökeres átalakítására — és a túlerős politikai nyomás alatt élő és a hihetetlenül silány gazdasági helyzetben nyomorgó dolgozó tömegek heroikus nyugalommal néztek el eme kedvező helyzet fölött, engedték elsimulni a roppant válságot, anélkül, hogy akár csak meg is kísérelték volna azt a maguk előnyére kihasználni” — írta a Népszava, tanúsítván azt, hogy a jobboldali szociáldemokraták maguk is úgy vélték, hogy nem érdemtelenül kapták a legmagasabb helyről jövő dicséretet. Legfőbb tanulságként pedig azt vonta le a cikk, hogy korszerű reformokkal meg kell

¹⁵ A tárgyalások anyagát lásd Nemes Dezső: Az ellenforradalom története Magyarországon 1919–1921. Bp., 1962. és Réti László i. m.

¹⁶ Bethlen zászlóbontása. Pécssett. Budapesti Hírlap, 1921. okt. 22.

változtatni a politikai irányt a demokrácia felé. Akkor biztonságban érezheti magát a kormány, hiszen maga mögött tudhatja a nép széles tömegeit.¹⁷ A cikk megint csak az SZDP jobboldali vezetőségének a Bethlen kormányhoz fűződő illúzióját bizonyítja. A vezetőség meg volt győződve arról, hogy a királypuccs kimenetele kedvezően alakult, hogy a reakciósabb fél maradt vesztesként a porondon. Hiszen a legitimizmust tartották igazán „restaurációnak”, a Bethlen kormányról pedig úgy vélekedtek, hogy nemcsak az ellenforradalom törvénytelenégeihez, hanem a monarchia idejének belpolitikai rendjéhez képest is újat, demokratikusabbat hoz. Nem vették észre, hogy legalább is egyformán reakciós az uralkodó osztályok egymással szembenálló két csoportja. Ennek alapján amikor novemberben gyakoribbak lettek a kormánynak a megegyezés irányában puhatózó konkrét lépései, szinte örömmel tették közre hajlandóságukat: „A mi kötelességünk felülről kezdeményezett ‚kibékülés’ gondolatával szemben csak egy lehet: nem akadályozni a gyógyulási folyamat megindulását, s minden olyan megoldási lehetőséget megértéssel fogadni és támogatni, amely őszinte és becsületes, és amely megadja a munkásságnak mindazt, amire szüksége van ahhoz, hogy vállalhassa azt a másik szerepet: az ország újjáépítését.”¹⁸

A szociáldemokrata párt vezetősége tehát félreérthetetlenül kinyilvánította készségét az ország „újjáépítésében” való részvételre. Ez nemcsak azt jelentette, hogy az ország nehéz, a munkásságra kétségtelenül súlyos megpróbáltatásokat hozó gazdasági helyzetéből való kibontakozást szolgáló Bethlen-féle terveket kész támogatni, hanem a politikai életbe is hajlandó bekapcsolódni és a támogatást megadni, — ilyen értelmű politikai aktivitásra is kész — amennyiben a Bethlen kormány beváltja ígéreteit.

Ezek után Bethlen is elérkezettnek látta az időt, hogy kilépve az általánosságok köréből, pontról-pontra közölje, mit hajlandó megadni a szociáldemokrata pártnak azért, hogy bekapcsolódhasson a politikai életbe. Átalakított kormányának parlamenti bemutatkozásakor, 1921. december 7-én felsorolta ezeket a pontokat. Eszerint a miniszterelnök kész enyhíteni az egyesülési és gyülekezési jog korlátait, biztosítani a szakszervezetek működési szabadságát, amennyiben azok nem foglalkoznak politikával. Újabb amnesztia rendeletet ad ki, a politikai elítéltek szabadulásuk után nem kerülhetnek internálótáborba, enyhítik a rendőri felügyelet alá vonás eljárását, megszüntetik a gyorsított bírói eljárást, a cenzúrát, és a katonai kormánybiztosságot a bányavidéken. Békéltető bizottságokat hoznak létre a munkások és munkaadók között.¹⁹ Látható, hogy a paktumba a kormány részéről engedményként bekerült tételek teljes felsorolása történt itt meg, vált ismertté a nyilvánosság előtt. Ennél többre nem volt hajlandó a kormány tárgyalásokon sem. Ezeknek az engedményeknek a megadása pedig nem más, mint a szociáldemokrata követelések egy alaposan megnyirbált részének teljesítése. A paktum másik, a tulajdonképpen titokban tartott része tartalmazza azokat a kormány részéről nagyon

¹⁷ A polgárháború... Népszava, 1921. okt. 27.

¹⁸ A munkásság és a válság. Népszava, 1921. nov. 18.

¹⁹ Az új Bethlen kormány bemutatkozása. Budapesti Hírlap, 1921. dec. 8.

körültekintően és előrelátóan megfogalmazott feltételeket, amelyek teljesítését elvárta a szociáldemokratáktól. A jobboldali szociáldemokrata vezetők vállalták is ezeket a feltételeket.

Az 1921. december 22-én aláírt megegyezés szövegéből — annak ellenére, hogy nincs szó benne a választásokról és a parlamentbe való részvételről — nyilvánvaló az összefüggés a szociáldemokrata pártnak a parlamentbe való bekerülésével. Az eddigiek alapján érthető, hogy miért került be a jegyzőkönyv szövegébe a tárgyalások céljának meghatározásául a következő megállapítás: „... a tárgyalások célja az volt, hogy a sérelmezett állapotok megszüntetése révén oly helyzet teremtsék, mely minden felhozott akadályt elhárítva, lehetővé teszi, hogy a magyar szociáldemokrata munkásság az ország újjáépítésének bel- és külföldön egyaránt folytatandó nagy munkájába bekapcsolódhassék s abban a nemzet többi rétegével együttesen teljes odaadással részt vegyen.”²⁰ A fenti célból kötött paktum egyrészt lehetővé, másrészt kötelességgé tette a szociáldemokrata párt részére a választásokon való részvételt, a parlamentbe való bekerülést. De összefüggenek ezzel jórészt azok a feltételek is, amelyeket Bethlen a paktumban felállított. Bethlennek ugyanis, amikor szüksége volt arra, hogy az SZDP bekapcsolódjék a politikai életbe, bejusson a parlamentbe, feltétlen érdeke volt az is, hogy a munkáspárt korlátozottan, az ő általa elképzelt keretek között fejthesse ki működését. Mindenekelőtt a munkás-paraszt szövetség széleskörű kialakulása elé szándékozott gátat emelni, s mikor kikötötte, hogy a „Szociáldemokrata Párt nem fogja agitációját a mezőgazdasági munkáskérdésekre kiterjeszteni — úgy mint 1918. őszén a vidéken tette.”²¹ A szegényparaszt tömegek politikai aktivizálódását, 1918 őszén a falura is kiterjedő forradalmi eseményeknek megismétlődését akarta megakadályozni ennek a tételnek az elfogadtatásával Bethlen. (Hogy ez mennyire tudatos célkitűzés volt nála, azt látni fogjuk a választójogi törvénytervezet kialakításában megmutatózó elgondolásoknál is.) Hasonló célok vezették a miniszterelnököt, akkor is, amikor a liberális blokkal, a polgári pártok szövetségével való szakítás kötelezettségét is bevétette a paktumba. A majdani parlamenti ellenzéki párt ideális képe lebegett a miniszterelnök előtt, amikor elfogadtatta az SZDP-vel: „A kormánnyal szemben, mint annak ellenzéke, tisztességes fegyverekkel küzd és mint komoly ellenzék, frakciózus demagógiát nem fog csinálni. Köztársasági propagandát nem üz.”²² Még arra is volt gondja Bethlennek, hogy az SZDP-t azáltal is megbízhatóbbá, szacionképesebbé tegye, hogy megkísérelte elválasztani az itthoni, megfelelőnek mutakozó vezetőséget az emigrációban tevékenykedő szociáldemokrata vezetőkötől.

A paktum szociáldemokrata aláírói mindezt kénytelen-kelletlen vállalták, habár valószínűleg tisztában voltak azzal, hogy betartani, és főleg a párttal betartatni aligha tudják. Valóban az SZDP itthoni vezetősége szinte a tárgyalások másnapján szembetalálta magát a megegyezést ellenző párton belüli véleményekkel. Igaz, egyelőre nem a párttagság szé-

²⁰ Réti László: A Bethlen—Peyer paktum. Bp., 1951. Függelék. 44. 1.

²¹ U. o. 50. 1.

²² U. o.

leszkörű kritikájáról volt még szó. Ez csak később, a paktum értelmében megtarthatóvá váló nyilvános gyűléseken mutatkozott meg, előbb szórványosan, majd egyre növekvő mértékben. Ezt a folyamatot azonban előkészítette és elősegítette az emigráció minden árnyalatának állásfoglalása a megegyezéssel kapcsolatban. Különösen kellemetlenül érinthette Peyeréket Garami véleménye. A Jövő, Garami Ernőnek, a polgári „októbrista” Lovászy Mártonnal együtt szerkesztett bécsi lapja, még a megegyezés létrejötte előtt tudósítást közölt a tárgyalásokról, megállapítván, hogy azoknak semmi „értelmes jövőjük” nincs.²³ December 24-én élesen bírálta Garami a két nappal előbbi amnesztiarendeleletet, amely — mint tudjuk — a paktum egyik fontos, később a paktum szociáldemokrata aláírói által legfontosabban kikiáltott pontja volt, megállapítván, hogy az csak komédia a kormány részéről.²⁴ De nemcsak az amnesztiarendeletről, hanem a Bethlen által ismertetett engedmények összességéről is az volt Garamiék véleménye, hogy azok nem sokat érnek. Nem akarnak véleményt mondani az otthoniak munkájáról — írták, „De minden tartózkodásunk ellenére is azt a véleményünket már nincs mit takargatnunk, hogy a Bethlen féle engedmények semmiféle ellenszolgáltatást nem érnek meg.” Ugyanakkor Garamiék már éltek gyanúperrel, hogy a megegyezés éket akar verni a szociáldemokraták és polgári szövetségeseik köze. Ezt pedig — saját, szintén jobboldali — elgondolásuk szempontjából a legnagyobb veszedelemnek tartották. Garami ugyanis nem osztozott az itthoni jobboldali vezetőkkel, a Bethlenhez fűződő illúziókban, és az volt az elképzelése, hogy a párt hagyományainak megfelelően a liberálisokkal együtt küzdjön a demokratizálásért. Ezt így fogalmazta meg az idézett cikk: „A párt főladata az volna, hogy a polgárok és munkások szövetsége, a liberális blokk mellett tartson, a kormány ellen”.²⁵ A gyanú alapos tápot kapott Peyer egyik nyilatkozata nyomán, amelyben magabiztos hangon kijelentette, hogy a párt részt vesz a választásokon, önálló jelölteket állít, nem fog választási paktumot kötni egyetlen polgári párttal sem.²⁶ Ennek hallatára még élesebbé vált a Jövő támadása. Először is siettek leszögezni Garamiék: A megállapodáshoz sem Garami Ernőnek, sem senki másnak az emigráns szociáldemokraták közül semmi köze sincs. A megegyezésről nem tudtak, és így nem is járultak hozzá.²⁷ Ez a kijelentés valóban tényként fogadható el. Garamiék eddig idézett felhördülései és későbbi kritikái meggyőzően bizonyítják, hogy Peyerék tényleg a hátuk mögött paktáltak a kormánnyal. Valószínűnek látszik, hogy még Peidl Gyula véleményét sem kérték ki, aki pedig Garamiék bécsi csoportjának egyetértésével, sőt annak megbízásából 1921. november közepe táján hazakerkezett 2 éves emigrációjából.²⁸ Az itthoni munkássajtóban az ő jóvoltából jelent meg az az első paktumot bíráló cikk. Minden bizonnyal őt rejti az a „P” monogram, amellyel szignálták a nyomdászok szaklapjá-

²³ Bethlen tárgyal a szociáldemokratákkal. Jövő, 1921. dec. 21.

²⁴ Garami Ernő: Bűnbocsánat. Jövő, 1921. dec. 24.

²⁵ Tomcsányi látogatása a Népszavánál. Jövő, 1921. dec. 25.

²⁶ A szociáldemokrata párt részt vesz a választásokon. Jövő, 1921. dec. 28.

²⁷ Hazug híresztelések az emigráció szociáldemokrata vezéreiről. Jövő, 1921. dec. 29.

²⁸ Peidl hazamegy. Proletár, 1921. nov. 17.

nak, a Typographiának 1922. januári számában megjelent, a megegyezést elítélő írást. A cikk Garamiék véleményének adott hangot. Szintén az amnesztia és a többi engedmények elégtelenségét tette szóvá és Garamiék nyomán megpendítette azt a gondolatot is, hogy ilyen feltételek mellett hajótörést szenvedhet a munkásság aktivitásának a „haza szolgálatába” állítására való törekvés.²⁹ Garami pedig most már minden „tartózkodást” félretéve nyíltan feltette a kérdést: Szükséges volt-e a megegyezés? Szerinte Bethlen szempontjából igen, a munkásság szempontjából nem. Bethlen ereje megcsappant, hiszen a királykérdés miatt az arisztokrácia, a papság, sőt a különítményesek is elfodultak tőle. Bethlenéknek volt tehát szükségük elsősorban a megállapodásra, őket sürgette az idő. Diadaluk látszik abból is, hogy nagy hűhóval telekürtölik a világot az egyezmény hírével. A munkásságnak várnia kellett volna! — fejtegette Garami.³⁰ Érvelése nagyjából helytálló, csupán az a gyenge pontja, hogy az uralkodó osztályokon belüli ellentétek pillanatnyi kiegyezéséhez kapcsolja Bethlen törekvését a megegyezésre és nem ismeri fel a miniszterelnök perspektivikus, tulajdonképpeni céljait. Érvelésében ezután ismét visszakanyarodott — már jelzett — elképzeléseinek a hangoztatásához, amikor a liberális polgársággal való együttműködés szükségességét hangoztatta. Az az álláspont, hogy a párt önállóan vesz részt a választásokon, nagyon radikálisnak látszik — írta —, de csak látszólag az, mert tulajdonképpen Bethlennek használ. Jogosnak ismerte el ilyenformán a liberálisok elégedetlenkedését is a paktummal szemben. Végezetül azonban megállapította, hogy az egyezmény megkötése az SZDP vezetése részéről hiba és nem árulás.³¹ Utolsó megállapítása kettős célt szolgált. Az egyezménynek „hiba”-ként való felfogása a kijavítás lehetőségét sejtette és azt tette a pártvezetőség kötelességévé, másrészt végeredményben a paktáló itthoni vezetőséget is védelmébe vette azokkal szemben, akik a paktumot árulásként fogták fel. Ilyen, a lényegre tapintó vélemények is korán elhangzottak ugyanis a magyar munkásmozgalomban. Bár legkevesbé ismeretes a bécsi emigráció centrista csoportjának az állásfoglalása, anynyi azonban világos, hogy Kunfiék élesen elhatárolták magukat ebben a kérdésben is az itthoni vezetőktől. Véleményük szerint a megegyezés nem a munkásság akaratát fejezte ki, hanem csupán az itthoni vezetőség műve volt. A vezetőségnek ez a lépése nem más mint árulás.³²

Az emigráció kommunista szárnyának állásfoglalása a tárgyalások és a paktum hírével kapcsolatban azonnali, határozott és világos: a jobboldali szociáldemokraták ismét elárulták a munkásság ügyét.³³ A bécsi kommunista emigráció érdekes módon nem is elvontan, a proletárforradalom szempontjából nézte a kérdést, hanem azt húzta alá, hogy a tulajdonképpen szociáldemokrata elképzelésnek az elárulása történt meg. Az emigráció szociáldemokrata szárnyaihoz hasonlóan az volt a véleményük, hogy a passzivitásból való kilépés korai és csak arra jó, hogy a demokrácia

²⁹ Vívmányok! Typographia, 1922. január, és A „Typographia” lesújtó kritikája Bethlenék „megegyezéséről”. Jövő, 1922. jan. 4.

³⁰ Garami Ernő: Széjgyezetek. Jövő, 1921. dec. 31.

³¹ U. o.

³² Öszintesség, elfogulatlanság, szocialista önzetlenség, Népszava, 1921. dec. 31.

³³ Vanczákék karácsonyi vásárja. Proletár, 1921. dec. 29.

látszatát kölcsönözze az ellenforradalmi Magyarországnak. A munkások és polgárok szövetségéből való kilépés, azaz szakítás a liberálisokkal tulajdonképpen azért történt, hogy egy még reakciósabb blokkba lépjenek be az itthoni szociáldemokrata vezetők. Az emigráns szociáldemokraták elítélő magatartását látván, a bécsi magyar kommunisták azonnali taktikai lépésre szánták el magukat. Javasolták Garamiéknak és Kunfiéknak, hogy kössenek akcióegységet a következő program alapján: 1. Harc a teljes amnesztiáért. 2. Az általános választójogért és a közszabadságok maradéktalan megvalósításáért való elszánt küzdelem. 3. Peyerék megbuktatása, eltávolítása a párt éléről. Két szempontból is nagyon érdekes az akcióprogram javaslat. Bizonyítja egyfelől, hogy a KMP ekkoriban nem vetette el az átmeneti, a polgári demokratikus követelések hangoztatását, másfelől ezen átmeneti célok megvalósítása érdekében hajlandó volt egységre lépni a követelésekért folytatandó harc érdekében a szociáldemokratákkal is.³⁴ Az együttműködésre Garamiék nem voltak hajlandók. Durván visszautasították a kommunista ajánlatot.³⁵ Általában nem akartak együtt haladni még a demokratikus követelésekért sem a kommunistákkal, különösen nem Peyerék megbuktatása céljából, akinek árulását — mint láttuk — csak hibaként értékelték. A centristákkal, a 2 1/2-es internacionáléhoz tartozó Kunfiékkal — mint tudjuk — alakult ki bizonyos együttműködés éppen a paktumpolitika elleni harcban.

A fenti vélemények láttak tehát napvilágot a munkássajtóban közvetlenül a Bethlen—Peyer paktum megkötése után. A paktum titokban tartott részének ismerete nélkül, a szociáldemokrata engedmények vonatkozásában jórészt csak az elszólásokra és a logikai következtetésekre szorítkozva is alapos bírálatban részesítették a paktumot. Ennek hatását nem szabad lebecsülnünk, hiszen az emigráció, a hatóságok minden igyekezete ellenére is, sok szállal kötődött a hazai mozgalomhoz. Sajtójuk — bár rejtett utakon és nem nagy példányszámban — eljutott a munkások közé is. Ez a hatás természetesen az emigráció árnyalatainak megfelelően nem volt egyértelmű, de egyöntetűen abban az irányban hatott, hogy felhívta a munkások figyelmét a paktumra és arra, hogy az itthoni vezetőség tevékenysége körül nincs minden rendben. Nem vonhatta ki magát az emigrációs sajtó bírálatának hatása alól maga a paktumot aláíró vezetőség sem. Annál kényelmetlenebb volt a helyzete, mivel kettős, sőt jósz szerint hármass nyomás alatt állott a politikai nyilvánosság előtt. Hiszen az emigráció támadásán kívül szembetalálja magát a kormány sürgetésével és a polgári liberálisok zúgolódásával is. Peyerék több irányban kényszerültek tehát védekezésre. A védekezés leglényegesebb feladata természetesen az volt, hogy a támadások, a vezetőséget ért bírálatok hatását csökkentse a szervezett munkásságra. Ennek érdekében saját beállításukat igyekeztek elfogadtatni a munkás közvéleménnyel. A megegyezés másnapján úgy állították be a dolgot, hogy a tárgyalások legfontosabb pontja az amnesztia rendelet elérése volt. Ezt tették meg legközérdekűbb problémának, nem fukarkodván az érzelmekre való apellálással sem. Igaz, teljes amnesztiát akartak, de ha a kiadott rendelet nem is fedi a kívánsá-

³⁴ Küzdelem a fehér szociáldemokraták ellen. Proletár, 1922. jan. 5.

³⁵ Az amnesztia és a „Proletár”. Jövő, 1921. dec. 30.

gokat, „mégis erőteljes lépés a kibontakozás felé” — írta a Népszava.³⁶ Különösen jelentős ebben a vonatkozásban a Népszava karácsonyi számában megjelent kenetteljes ünnepi vezércikk. A békének és a szerezettnek hangoztatása nem akadályozta meg persze a cikkíró, hogy erőteljesen ki ne keljen a bolsevisták ellen, szokásos módon egy kalap alá vonván őket az ellenforradalommal, mint két olyan tényezőt, amelynek közös eleme „a demagógia bő posványja”. „A szocialista munkásmozgalomnak ebből a formájából mi nem kérünk” — szögezte le a Népszava, megfenyegetvén a „széthúzókat”, vagyis a kommunistákat és más ellenzékieket a pártból való kitessékeléssel is. Ezután következett a paktum tárlása: „Párt és szakszervezeti mozgalmunk új fejezet elé kerül. A kormányponyt folytatott tárgyalások eredménye az, hogy az eddig panaszolt állapotokban jelentékeny javulás áll be és a fönnállott feszültség megenyhülhet.” — írta a vezércikk.³⁷ Az utóbbi két mondat már a védekezésnek arra az általánosabb formájára is utal, amelynek lényege annak a felfogásnak a hangoztatása, hogy a megegyezés csupán egy folyamat kezdete és nem a vége. Ismételten kifejtették ezt a nézetüket. A kormánynak kötelessége ezen az úton továbbmennie, hiszen az országos érdek — írta december 28-án a Népszava.³⁸ „A magyar belpolitika demokratizálásának csupán első, szerény lépését jelenti az a tárgyalás, amely a szociáldemokrata párt és a kormány között folyt” — közölte a párt egyik belső tájékoztatója.³⁹ A (kődösítés érdekében a megegyezést, a paktumot szívesen emlegették tárgyalásonként.) A Bethlen kormányhoz fűződő illúziókon alapuló „elvi” koncepciójuk hangoztatása mellett direkt módon is védekeztek a támadások ellen. Az emigrációnak — elsősorban Kunfiéknak — valósággal nekírontott a Népszava december 31-én. Szemükre hányta, hogy éket akarnak verni a munkásmozgalomba, felhozták azt a később gyakran hangoztatott érvet is, hogy az emigrációban nem tudják megítélni az itthoni helyzetet, tehát nem is tudhatják, mi a teendő. Különben is nem fognak szocializmust tanulni az emigrációtól. Vigyázzanak, mert ha gyengék is itthon, van még foguk azokkal szemben, akik alacsony szárdékkal beléjük marnak. — írták pökhendi fenyegetéssel.⁴⁰ Hasonló módon „intézték el” a polgári liberálisok kifogásait is Drodzy Győzőnek válaszolva, aki a keresztényszocialista Szabó József helyeslése mellett erkölcstelen paklinak nyilvánította a megegyezést.⁴¹

Védekeznie kellett a szociáldemokrata vezetőségnek mindezekon kívül még a miniszterelnök kellemetlenkedései, főleg türelmetlensége ellen is. Bethlen december 25-én, a Budapesti Hírlap karácsonyi számának adott interjújában is szükségesnek tartotta nyomatékosan hangsúlyozni azt a véleményét, hogy az SZDP teljes erővel fellép a külföldi közvélemény előtt az „ország” érdekében. Azaz a paktum általa egyik legfontosabbnak tartott pontja végrehajtásának mielőbb megkezdésére biztatta

³⁶ Az amnesztia. Népszava, 1921. dec. 24.

³⁷ A béke útjai. Népszava, 1921. dec. 25.

³⁸ Országos érdek. Népszava, 1921. dec. 28.

³⁹ PTI Arch. A XVII. 1/1920/38.

⁴⁰ Őszinteség, elfogulatlanság, szocialista önzetlenség. Népszava, 1921. dec. 31.

⁴¹ „Erkölcstelen pakli.” Népszava, 1922. jan. 1.

a szociáldemokrata párt vezetőségét.⁴² A Népszava igyekezett megmagyarázni, hogy ennek a kívánságnak a teljesítése egyelőre lehetetlen. A külföldi munkásközvélemény elé ugyanis nem lehet odaállni néhány frázissal, hiszen csak a komoly események, tények hitelesek. A megegyezés még a végrehajtás stádiumában van. Várakozni kell tehát. — írta a lap. Az eseményt a külföldi szocialista lapokban nagy bizalmatlansággal tárgyalják. Ez is, meg az emigráció állásfoglalásai is a kormányra rónak feladatot elsősorban. A kormány érvényesítve gyorsan az összes engedményeket és inkább többet mint kevesebbet. Ez az egyedüli módja a kritika elhallgattatásának — javasolta a cikk.⁴³

Ezzel el is kezdődött a huzavona, a többoldali nyomás alatt álló, szorult helyzetbe került jobboldali szociáldemokrata pártvezetőség taktikázgatása a paktum körül.

AKTIVITÁS VAGY PASSZIVITÁS?

Ez a taktikázgatás rejlett amögött a több mint két hónapig tartó vita mögött, amit az aktivitás vagy passzivitás kérdése jelentett, vagyis, hogy részt vegyen-e az SZDP az egyre közelebbi nemzetgyűlési választásokon vagy sem. Bár a kötelezettség a paktum fő célkitűzése értelmében a vezetőség részére fennállott, számos körülmény gátolta a nyílt színvallást. Egyrészt megvolt a párton belül a passzivitás híveinek az ellenállása, másrészt a nyílt állásfoglalás halogatását fel akarták használni Bethlen ellen a paktumban vállalt engedmények teljes megadása és az ezek alapján kiadott rendeletek gyors végrehajtása érdekében. Tovább bonyolította azután a dolgot — újabb okot és ürügyet adván a halogatásra — a kormány választójogi törvénytervezete, illetve később a választójogi rendelet.

A választójogi törvénytervezetet Klebelsberg belügyminiszter 1922. január 27-én terjesztette a parlament elé. Elég későn, hiszen a megvitatásra alig maradt idő, mivel a nemzetgyűlés 2 éves mandátuma február 16-án lejárt. Annál nagyobb felháborodást keltett viszont a parlamenti ellenzék körében, és méginkább a munkásság és a szociáldemokrata párt soraiban a javaslat reakciós jellege.⁴⁴ A tervezet kissé fejbekólintotta a szociáldemokrata párt jobboldali vezetőit is, bár annak tartalma nem érte, nem is érthette váratlanul őket. Itt merül fel a kérdés: miért nem foglalkozik a paktum szövege még utalásszerűen sem a választójoggal? A Bethlen-féle engedmények a hozzá eljuttatott szociáldemokrata memorandum egyes kérelmeivel kapcsolatos állásfoglalások formájában történtek meg. A miniszterelnök minden egyes ilyen kérdésre kitért valamilyen formában. A szociáldemokrata vezetők szerint elsőrendű fontosságúnak tartott — egyébként valóban igen fontos — probléma tehát nem szerepelt a memorandumban. Pedig nem lett volna indokolatlan kitérni rá. Hiszen a választójog nemcsak mint általános politikai kérdés, hanem

⁴² Bethlen gróf a belső békéről. Budapesti Hírlap. 1921. dec. 25.

⁴³ Őszinteség, elfogulatlanság, szocialista önzetlenség. Népszava, 1921. dec. 31.

⁴⁴ Lásd: Az 1920. évi febr. 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Irományai XIII. köt. 22. sz. iromány, és Iratok az ellenforradalom történetéhez II. köt. Bp. 1956. 59. sz. irat.

mint aktuális probléma is napirenden volt már. Mégpedig nem csupán a közelgő új választások miatt, hanem azért is, mert Bethlen egyre sürűbben célozgatott a választójog reformjára. A megegyezést közvetlenül előkészítő nagy pécsi beszédében jelentette be éppen a miniszterelnök, hogy elképzelései szerint az új választójognak valahol az 1918-as választójogi törvény és az 1919-es rendelet között kell helyet foglalnia.⁴⁵ Nyíltan állást foglalt tehát a Friedrich-féle választójogi rendelet szűkítése mellett. Adódik és elfogadhatónak látszik ilyenformán a következtetés, hogy az SZDP vezetősége tudomásul vette a választójog szűkítését, hiszen ilyen körülmények között is vállalta a politikai életbe való bekapcsolódást, amely egyet jelentett a választásokon való részvétellel. Igaz, Bethlen ekkor még nem emlegette, hogy vidéken, a választókerületek nagy többségében vissza szándékozik állítani a nyílt szavazást. Ez nyilván csak taktikai húzás volt részéről, hiszen az elgondolás koncepciójának szerve része volt. Ebben a kérdésben természetesen ismét a reális lehetőségekből indult ki. Tudta, hogy mindenütt, különösen a fővárosban, lehetetlen nyílt választás bevezetése, de fölösleges is vállalni az általános felháborodás és a minden bizonnyal heves ellenállás kockázatát, hiszen a politikailag iskolázottabb, már csak tömegénél fogva is nehezebben preszionálható és ellenőrizhető városi lakosság, különösen pedig a szervezett munkásság döntő befolyásolása a kormány akarata szerint lehetetlen. Viszont lehetséges és a szilárd kormánytöbbség érdekében feltétlenül szükséges is ez vidéken. A kompromisszumos megoldás egyben a kormánypárt — ekkor már a létrehozott Egységes Párt-elleni erők megosztását is szolgálta. Legáltalánosabb értelemben újabb éket jelentett ez a választójogi javaslat a munkásság és a parasztság között, jól szolgálta a munkás-paraszt szövetség kialakulásának akadályozását, ami a Bethlen—Peyer paktumnak is egyik fő célkitűzése volt. Bethlen eddigi elgondolásainak folytatása volt a választójogi törvényjavaslat az SZDP nyilvános politikai szereplése köré vont korlátok vonatkozásában is. A korlátok tudomásulvételét a kormány igyekezett elősegíteni azzal, hogy kiemelte a javaslatnak azt a részét, amely szerinte a munkásságnak előnyös volt, mintegy a megkülönböztetett jóindulatát dokumentálván ezzel. A szavazásnak a fővárosban eltervezett lajstromos módjáról állította Klebelsberg: „Ez a lajstrom szavazás azt hisszük bizonyos előnyhöz fogja juttatni a szociáldemokrata munkásságot.”⁴⁶ Más pozitívumot persze maga sem talált a javaslatban a munkásság számára. Hogyan reagált minderre az SZDP vezetősége? A törvényjavaslat általános parlamenti vitájának kezdetén írta kesergő, csalódottságát nem titkoló, de a vezetőség magatartására rendkívül jellemző cikkében a Népszava: „... a párt politikája létezésétől mindmáig, következetes, egyenletes, egyazon cél felé törekvő volt. Ez a cél a demokratikus választójog eszközével a pártba tömörült dolgozó tömegek politikai, gazdasági előretérése és érvényesülése, a törvényhozás és az államigazgatás szerkezetébe való bekapcsolódás, ami nemcsak a párt és a munkások, hanem az ország érdeke is.”⁴⁷ Itt persze nem a szociáldemokrata párt történetének saját képükre tör-

⁴⁵ Bethlen zászlóbontása Pécsen. Budapesti Hírlap, 1921. okt. 22.

⁴⁶ Benyújtották a választójogi törvényjavaslatot. Népszava, 1922. jan. 28.

⁴⁷ Tények és hangulatok. Népszava, 1922. febr. 8.

tendő átfestése az érdekes, hanem a beépülési készség, a „bekapcsolódás” szükségességének az ismételt hangoztatása. „Országos érdek” ez azért is, mert az eddigi bajok — nyilván a forradalmaknak is — főforrása a szűk választójog, az a tény volt, hogy „Nem volt biztosító szelep.”⁴⁸ A kormány mégsem okult — ezt bizonyítja a választójogi javaslat. „Megint ott vagyunk ahol a háború előtt, a választójogi küzdelem kellős közepében”. — vonta le a következtetést elkeseredetten a lap.⁴⁹ Vajon tényleg ott folytatta-e a választójogi harcot az SZDP, ahol a háború előtt abbahagyta?

A Népszava február elejei számaiban megjelent a felhívás: Február 15-én. valamennyi budapesti és Budapest-környéki választókerületben tiltakozó gyűléseket tart a Szociáldemokrata Párt. A gyűlések témája: A választójog és a négy elemi. Peyer egy miskolci népgyűlésen a 4 elemi iskolai osztály elvégzéséhez kötött értelmi cenzus, a 24 éves korhatár, a 2 évi egyhelybenlakás ellen szólalt fel elsősorban a választójogi tervezet reakciós pontjai közül. A fenti megszorítások ellen cikkezett a Népszava is.⁵⁰ A javaslatnak ezek a részei tényleg súlyosan érintették a munkásságot. Az ellenük való fellépés nyilvánvalóan helyes volt. A Klebelsberg-féle tervezet legszembetűnőbben antidemokratikus volta azonban nyilvánvalóan a vidéki szavazások titkosságának elejtésében mutatkozott meg. Egyben ez jelentette a legnagyobb visszaesést a Friedrich-féle választójogi rendelethez képest is. Az SZDP mégsem ez ellen lépett fel elsősorban.

1922. február 16-án feloszlott a nemzetgyűlés anélkül, hogy meghozta volna a választójogi törvényt. Bethlen habozás nélkül kijelentette, hogy rendeleti úton szabályozza a választójogot. A rendeletről előrelátható volt, hogy nem sokban különbözik majd a törvénytervezettől. A módszer amellet, hogy szabad kezet adott Bethlennek, nyilván még taktikázásra is lehetőséget nyújtott neki. Ez csakhamar be is bizonyosodott éppen a szociáldemokrata párttal kapcsolatban. Rövidesen híre járt ugyanis, hogy a rendelet a budapesti lajstromos szavazás gondolatát — tehát azt a pontot, amelyet Klebelsberg a munkásságra oly kedvezőnek tüntetett fel — elejti. Ez ismét meghökkentette és újabb állásfoglalásra készítette a vezetőséget. Az SZDP — írta a Népszava — „... nem rejti véka alá azt a fölfogását, hogy ha módja és ereje lenne hozzá, az ország jövője érdekében minden eszközt megragadna és felhasználna arra, hogy a kormányt jobb meggyőződésre bírja, arról a veszedelmes útról, amelyre az eddig ismeretes választójogi tervezetével lépett, leszorítsa. Erre — sajnos — ma a párt nem vállalkozhat és így kénytelen az eseményeknek szabad utat engedni.”⁵¹ Kétségtelen, hogy az erőteljesebb, különösen a háború előttihez hasonló harcos tömegmozgalom a választójog érdekében komoly akadályokba ütközött. Valóban gátként állott az esetleges tömegmozgalom előtt a kivételes törvények sora, a kormány készsége az ilyen mozgalom elleni fellépésre, mégsem ez volt a fő akadály, és különösen nem a munkás harckészségek hiánya, hiszen annak, ellenkezője okozott

⁴⁸ U. o.

⁴⁹ U. o.

⁵⁰ Súlyos veszedelmek. Népszava, 1922. febr. 10.

⁵¹ Komoly órában... Népszava, 1922. márc. 1.

már problémát a paktum óta eltelt időben megtartott gyűléseken. A fő ok nyilván a szociáldemokrata vezetőség által vállalt kötelezettségekben, főleg a paktumnak abban a pontjában rejlett, amely kimondta, hogy az SZDP tartózkodik a politikai tömegsztrájkoktól. Azért volt „kénytelen az eseményeknek szabad utat engedni”. Mert mit tehetett ilyen körülmények között? Fenyegetőzött azzal, hogy nem vesz részt a választásokon csak bizonyos feltételekkel. Azaz további alkudozásokba bocsátkozhatott, és apellálhatott a kormány belátására. Mindkettőt meg is tette. Az idézett cikk ismét felsorakoztatta a budapesti lajstromos szavazásra és az értelmi cenzusra (négy elemi helyett írni—olvasni tudás) vonatkozó kívánságokat. Nem szólt a korhatár kérdéséről és a 2 évi egyhelyen lakásról. Ezeket a követeléseket tehát már elejtette a pártvezetőség. Kitért azonban a titkosság problémájára. Sajnálkozással állapította meg, hogy a kormány terveiben nem szerepelnek titkosan választó kerületekként azok az ipari és bányavidékek, amelyek pedig már a Tisza-féle tervezetbe is titkosként kerültek be.⁵² Pedig: „A kormány őszinteségében csak az erősítené meg a munkásság hitét, ha ezek a területek is bevonatnának a titkos szavazás körzeteibe.” — írta a Népszava.⁵³ Tehát a kormány őszinteségébe vetett hit megerősödéséhez elég volna a jobboldali vezetők szerint a titkos kerületek számának szaporítása. Másszóval ez azt jelenti, hogy az SZDP vezetősége lemondott a teljes titkosság követeléséről. A cikkben felsoroltak nemcsak általános kívánságokként kerültek nyilvánosságra, hanem konkrét tárgyalási javaslatok is voltak együtt. A miniszterelnök ugyanis éppen a cikk megjelenési napjára, március 1-re hívatta magához az SZDP vezetőit, hogy a még függőben levő kérdéstről, a budapesti szavazás módjáról tanácskozzék velük. A Pesti Napló szerint meg is jelent a szociáldemokrata párt képviselőjében Peyer, Farkas, Miakits és Propper.⁵⁴ A Népszava beszámolója szerint a küldöttek az előbb ismertetett követeléseket terjesztették a miniszterelnök elé. Különbséget tettek azonban közöttük — legalábbis így állítják be a lapban. Kijelentették ugyanis, hogy az adott helyzetben csak akkor vesznek részt a választásokon, ha Budapesten és környékén lajstromos lesz a szavazás. A titkosság kiterjesztését a négy elemi elvetését csak követelték, de nem kötötték egybe a részvétel kérdésével. Hogy hogyan s miről folyt még a szó a tárgyaláson, azt persze nem tudhatjuk, de valószínű, hogy Bethlen az utóbbi két „követelésről” nem vett tudomást, abban nem volt hajlandó engedni, viszont a részvételt követelte, ezért nem lehetett a három megmaradt kívánságot egyforma súlyúnak feltüntetni, és a választásokon való részvétel kérdését valamennyihez hozzákapcsolni.⁵⁵ Minden-

⁵² Nyilván a Lukács László miniszterelnök által 1912. dec. 12-én beterjesztett és az 1913. évi XIV. tc.-ként törvényerőre emelkedett, de alkalmazásra soha nem kerülő javaslatról van szó, amellyel kapcsolatban egyébként akkor az SZDP rendkívüli kongresszusa kimondotta, hogy annak alapján a párt nem vesz részt a választásokon, és alkalmas időben tömegsztrájkjal tüntet ellene. Lásd: A magyar országgyűlés története. 1867—1927. Szerk.: Balla Antal, Bp., 1927. 355. l., és Révész Mihály: Fél évszázad. II. kiad. Bp., é. n. 51. l.

⁵³ Komoly órában. Népszava, 1922. márc. 1.

⁵⁴ Bethlen tárgyal a szociáldemokratákkal a lajstromos szavazásról. Pesti Napló, 1922. márc. 2.

⁵⁵ A miniszterelnök megismertette a választójogi rendelet leglényegesebb rendelkezéseit. Népszava, 1922. márc. 2.

esetre még reménykedtek a miniszterelnök engedékenységeiben. „Még van idő meggondolásra” — írták a másnapi Népszava vezércikk címéül, amelyben igyekeztek a kormányt jobb belátásra bírni, legnyomósabb érvek szánva annak figyelembe vételét, hogy a „külföld szeme is rajtunk van.”⁵⁶ Bethlen azonban nem gondolkozott tovább. Március 2-án megjelent a választójogi rendelet,⁵⁷ amelyből azután kiderült, hogy csupán egyetlen kérdésben engedett a miniszterelnök. A rendelet szerint Budapesten lajstromos lesz a szavazás. Persze meglehetősen furcsa engedmény volt ez. Először minden további nélkül belekerült a törvényjavaslatba mint a szociáldemokrata pártra nézve valami különösen jó dolog, miután pedig mikor az SZDP vezetősége elégedetlenkedett, berzenkedett a tervezet más részei miatt, visszavonták, hogy amikor megtette a jobboldali szociáldemokratákkal szembeni szolgálatot, ismét előkerüljön mint „engedmény”, mint az SZDP által „kiharcolt” eredmény. Kicsi, de tipikusan Bethlen-féle manőver volt ez.

Mindenesetre a rendelet megszületett és most következett volna, hogy az SZDP véglegesen állástfoglaljon a választásokon való részvétel kérdésében, hiszen azt ígérték, hogy a rendelet megjelenése után megteszik ezt. A döntés azonban még mindig késett. Mi volt ennek az oka? Első oknak azt tüntették fel a pártvezetés részéről, hogy a kormány még mindig nem döntött bizonyos függőben levő választójogi kérdésekben. Valóban, a rendelet úgy foglalt állást, hogy a kerületek számát és beosztását egy később kiadandó rendelkezés szabályozza. Az SZDP-t itt természetesen az nyugtalanította elsősorban, hogy a budapesti kerületi beosztás nem volt még meg.⁵⁸ Nem valószínű azonban, hogy ez volt a halogatás döntő oka. Lényegesebb körülménynek látszik a paktumban megígért engedmények végrehajtásának elhúzódása, amit másik okként jelölt meg a Népszava.⁵⁹ Ez a körülmény már az eddigi huzavonában is szerepet játszott. Igaz, a kormány egy egész sor intézkedést kiadott már a paktum értelmében.⁶⁰ Az intézkedések végrehajtása azonban lassacskán haladt. Semmi nem történt az internáltakra vonatkozó megállapodás végrehajtásában, a rendőri felügyelet alá vontak száma pedig nem-hogy csökkent volna, de még szaporodott is 1922. januárjában.⁶¹ Ekkor azonban még az SZDP vezetősége hajlandó volt feltételezni, hogy az alsóbb szervek akadályozzák a kormány intézkedéseit. „És éppen ezért türelemre intjük a jogosan türelmetlen munkásságot” — fordult olvasóihoz a Népszava.⁶² A munkásság növekvő türelmetlensége azonban to-

⁵⁶ Népszava, 1922. márc. 2.

⁵⁷ 2200/1922. M. E. sz. rendelet. Budapesti Közlöny, 1922. márc. 3.

⁵⁸ Politikai szükségszerűségek és politikai sakkhúzások. Népszava, 1922. márc. 8. és Izzalmak a választási diktátum körül. Pesti Napló, 1922. márc. 8.

⁵⁹ Pártunk és a választások. Népszava, 1922. márc. 8.

⁶⁰ Pl. maga az amnesztia rendelet, a gyülekezési és az egyesülési jog szabályozása a paktum szellemében, a bányák katonai ellenőrzésének megszüntetése stb. (Lásd: Iratok az ellenforradalom történetéhez II. köt. 10., 12., 13. számú iratok és azok jegyzetei), továbbá megkezdődött a szakszervezetek és más munkásszervezetek önkormányzatának visszaállítása is. (Lásd pl. Visszaállították a nyomdász segélyező egyesület önkormányzatát. Népszava, 1922. jan. 11., Új harcos. Népszava, 1922. febr. 5. stb.)

⁶¹ Szabotálják a kormány intézkedéseit. Népszava 1922, jan. 13.

⁶² U. o.

vábra is jogos volt. Lassan haladtak a dolgok különösen az internálás és a rendőri felügyelet kérdésében. Ismeretes, hogy a paktumnak az internáltakra vonatkozó része azoknak a szabadonbocsátásáról szólott, akikért az SZDP felelősséget vállalt. A szociáldemokrata vezetőség össze is állított egy listát 572 névvel. A listán szereplőkért vállalt felelősséget.⁶³ Azonban a kormány még ezeknek a szabadonbocsátását is halogatta. Február 10-én a pártvezetőség nevében felkeresték Bethlent és panaszkodtak, hogy még mindig csak 100 internált ügyét tárgyalták le. Szóváltették általában a paktum lassú végrehajtását is.⁶⁴ A dolog azonban ennek ellenére sem haladt előre, pedig bizonyára szóvá tették a miniszterelnökkel való márc. 1-i tanácskozáson is. A választójogi rendelet megjelenése után tovább folytatódott az ígéretek végrehajtásának sürgetése a kormánynál — fenyegetőzván a választásokon való részvétel megtagadásával. 1922. márc. 14-én Klebelsberg belügyminisztert keresték fel az internálásokról és a rendőri felügyelet tárgyában.⁶⁵ A Pesti Napló úgy tudja, hogy Peyer, Miákits és Farkas ismételtén jártak a belügyminiszternél a fenti ügyek megsürgetése érdekében. Klebelsberg végül is elrendelte a zalaegerszegi internáltak ügyének újabb revízióját, ugyancsak intézkedett a rendőri felügyelet enyhítéséről, az egyéb sérelmeket pedig jegyzékbe foglalták és a belügyminiszter megígérte, hogy a minisztertanács elé viszi azokat.⁶⁶ Úgy látszik ezek az ígéretek eléggé megnyugtatóak voltak a jobboldali szociáldemokrata vezetők számára, mert a paktumnak a kormányrészről történő végrehajtásának elhúzódását mint a választásokon való részvétel akadályát elhárítottak vették.

Ha nem is oldódtak meg véglegesen, nagyjából elsimultak, vagy elodázódtak az egyéb problémák is, amelyek a végső döntés meghozatalát akadályozták. A Népszava március 8-án hírt adott arról, hogy mindenféle kombinációk terjengenek: vajon az SZDP jelöli-e a képviselőválasztásokon Garami Ernőt és Buchinger Manót? Ennek eldöntése belső pártügy — szögezte le a lap, de hozzátette, hogy a párt nem hajlandó lemondani olyan értékekről mint a két politikus. Ez a megalapozatlan kijelentés nyilván csak a közvéleménynek szólt. A közvéleményt, elsősorban a szociáldemokrata párttagságot is érdekelte a jelölések kérdése, azon belül az a probléma is, hogy vajon a két neves szociáldemokrata vezető — akik „tiszták” voltak a proletárforradalom idején és az ellenforradalommal való szembe fordulásukkal, önkéntes emigrációjukkal, az ellenforradalmi rendszert és az itthoni pártvezetőséget is bíráló magatartásukkal érdemükön felüli megbecsülést vívtak ki maguknak a szociáldemokrata párton belül — jelölik-e képviselőnek. Erről nyilván szó sem lehetett. Ha a paktumnak azt a pontját, hogy az emigrációval minden összeköttetést megszakít a pártvezetőség, nem is tartotta be szószerint, amennyiben az

⁶³ PTI. Arch. A. XVII. 1/1922/50.

⁶⁴ Bethlen — a jegyzőkönyv szavaival — így számolt be a minisztertanács aznapi ülésén a látogatásról: „A szocik ma voltak nálam és panaszt tettek, mert 600 internált ügyből csak 120 lett tárgyalva. Panaszkodtak a velük való paktum lassú végrehajtása miatt. Kérik az ügyek sürgős tisztázását.” Iratok az ellenforradalom történetéhez II. köt. 61. sz. irat.

⁶⁵ A szociáldemokrata párt és a kerületi beosztások. Népszava, 1922. márc. 15.

⁶⁶ A szocialisták tanácskozása a választásokról és az internálásokról. Pesti Napló, 1922. márc. 21.

emigráció Garami-féle csoportjával élénk kapcsolatban voltak, az már túl sok, egyelőre korai lett volna, hogy képviselőnek jelöljék őket. Garaminak a személye, vagyis inkább a politikája más vonatkozásokban is problémát jelentett. Bár március elején véglegesen arra az álláspontra helyezkedett, hogy amennyiben a miniszterelnök a minimális feltételeket teljesíti, helyes a szociáldemokrata párt részvétele a választási küzdelemben, mindig vissza-visszatért kedvenc vesszőparipájára, annak hangoztatására ugyanis, hogy az SzDP-nek a polgári baloldali ellenzéki pártokkal együtt kell működnie a választásokon. Annál is inkább — mint lényegében helyes helyzetmegítéléssel hangoztatta —, mivel a kormány választási terrorja valószínűleg inkább a polgári ellenzék ellen irányul majd, mint az SzDP ellen, hiszen szociáldemokrata képviselőkre szükség van. A szociáldemokrata pártnak kötelessége tehát magáévá tenni az ellenzék választási szabadságának ügyét. — mondotta.⁶⁷ Ezt Garami minimális követelménynek tartotta a párt részéről a polgári ellenzékkel szemben, de jónak látta volna a szorosabb együttműködést is.⁶⁸ Ezzel újabb nehézségeket okozott az itthoni vezetésnek, amely ebben a vonatkozásban is megkísérelte végrehajtani a paktumban vállalt kötelezettségeket. Formálisan ugyan nem jelentette be kilépését a Polgárok és Munkások Szövetségéből,⁶⁹ de lényegében otthagya azt. Vagy fontos pártülésekre hivatkozva⁷⁰ vagy minden indokolás nélkül sorozatosan távolmaradtak a blokk vezetőségének szokásos péntek esti üléséről.⁷¹ A szövetség ezzel lényegében felbomlott. A Vázsonyi vezette Nemzeti Demokrata Párt éppen arra való hivatkozással tekintette megszüntnek a liberális blokkot, hogy az „egyik párt” tárgyalásokat kezdett a kormánnyal.⁷² Nem került azonban le napirendről a valamilyen formában való együttműködés kérdése. A blokk elnöke, Bárczy István hangoztatta, hogy legalább a vidéki kerületekben együtt kell működniök az ellenzéki pártoknak.⁷³ Kátoldalú tárgyalások kezdődtek tehát a pártok között. Garami és hívei — mint látni fogjuk — elérték, hogy nagy titokban a szociáldemokrata pártvezetőség is bekapcsolódott ezekbe a tárgyalásokban.

1922. március 21-én végre összeült a szociáldemokrata párt választmányának többször elhalasztott ülése, hogy döntést hozzon a részvétel kérdésében. Nem lehetett tovább elodázni a döntést, bár a kormány még mindig nem hozta nyilvánosságra a választókerületek beosztását. Az ország politikai közvéleménye, elsősorban természetesen a munkásság, hetek óta nagy érdeklődéssel várta az állásfoglalást. A kormányhoz közel-

⁶⁷ Garami Ernő nyilatkozata a szociáldemokrata pártról. *Jövő*, 1922. márc. 7.

⁶⁸ *Pl. Egységet! Jövő*, 1922. márc. 14.

⁶⁹ A szövetség 1921. februárjában alakult meg a liberális és félliberális polgári ellenzéki pártok, valamint az SzDP összefogásából. Lásd: *Nemes Dezső: Az ellenforradalom története Magyarországon. 1919–1921. Bp., 1962. 423. l.*

⁷⁰ A liberális blokk ülése a szocialisták és a demokraták nélkül. *Pesti Napló*, 1922. febr. 25.

⁷¹ Az ellenzéki pártok nem tömörülnek választási blokkban. *Pesti Napló*, 1922. márc. 15.

⁷² A demokraták megszüntnek tekintik a liberális blokkot. *Pesti Napló*, 1922. márc. 19.

⁷³ Az ellenzéki pártok nem tömörülnek választási blokkban. *Pesti Napló*, 1922. márc. 15.

álló Budapesti Hírlap mint a választási előkészületek egyik feltűnő jelenségét kommentálta azt a nagy várakozást és reménykedést, amelyet a polgári pártok csaknem mindegyike az SzDP-nek a választásokon való részvételéhez fűzött, különösen annak külpolitikai vonatkozásait latolgatva.⁷⁴

Március 21-én megtörtént a döntés. Az összes fővárosi és vidéki párt-szervezet képviselőiben résztvevő mintegy 150 főnyi pártválasztmány előtt Farkas István párttitkár ismertette a pártvezetőség javaslatát. Javasolta, hogy a választmány mondja ki: a Magyarországi Szociáldemokrata Párt a választásokon részt vesz. A részvétel szükségessége mellett a következő indokokat hozta fel: A parlamenti harc is egyik nélkülözhetetlen eszköze a munkásmozgalomnak, az aktív térfoglalás a parlamenti képviselőten keresztül érvényesül. A parlament a szociáldemokrata párt számára mindezen felül a kapitalista rendszer kritikájának tribünje is. A munkásmozgalom eddig sohasem mérhette össze erejét ellenfeleivel a parlament porondján. A szociáldemokrata képviselők hiánya megmutatkozott a legutóbbi nemzetgyűlésen is, ahol két év alatt nem volt szó semmilyen szociálpolitikai vagy munkáskérdésről, sem a nép széles rétegeit érdeklő kérdésekről. Ez a másik fő ok, ami miatt a szociáldemokrata képviselőknek be kell jutniuk a parlamentbe. Azután a polgári pártok felbomlottak, az ellentétek, ha csak átmenetileg is, meggyengítették az uralkodó osztályok frontját, ezt az ellentétet, ezt a kedvező szituációt ki kell használni, de ezt passzívitással nem lehet megtenni. Továbbá külföldön is azt láttuk, hogy a szociáldemokrata pártok belementek a választásokba akkor is, amikor a választójogi törvények szűkmarkúan adták a munkásság számára a jogot. Végezetül pedig: Hogyan akarjuk a fennálló hatalmi berendezkedést megdönteni? — tette fel a kérdést Farkas István. „Parlamenti úton kell ezt a hatalmat megdönteni, átalkítani és ez a munkásság feladata... A parlamenti pártokban a bomlási folyamatot és a kijegecesedést bizonyos érdekek mellé csak a szociáldemokrata párt parlamenti működése hozhatja létre.”⁷⁵ Nem marad tehát más hátra, részt kell venni a választási küzdelemben — fejezte be érvelését Farkas. Az érvelés sokrétű, körütekintő, látszik, hogy a pártvezetőség arra törekedett, hogy minél szélesebb körben — nemcsak a választmányra, hanem leendő választók körére is gondolva — elfogadhatóvá, meggyőzővé tegye. Keverednek benne a munkásmozgalom érdekei szempontjából helytálló és bírálható elemek. Tagadhatatlan az első érv igaza. A parlament valóban fontos tribünje lehet a munkásságnak. Forradalmi időket kivéve, erről a tribünről sohasem szabad lemondania a munkásmozgalomnak. Az a kitétel azonban, hogy „az aktív térfoglalás a parlamenti képviselőten keresztül érvényesül” már azt a felfogást sejteti, hogy az aktivitást a parlamenti tevékenységre korlátozzák. Úgyes fogás volt az is a pártvezetőség részéről, hogy megfordították a passzívitás híveinek érvelését és éppen az uralkodó osztályok átmeneti gyengülésére hivatkozva sürgették az aktivitásba lépést. Nyitott kérdés egyelőre az, hogy az ő általuk tervezett aktivitás valóban kihasználja-e

⁷⁴ A szociáldemokraták kiáltványa. Budapesti Hírlap, 1922. márc. 23.

⁷⁵ Szociáldemokraták a parlamentben. A Szociáldemokrata Párt választási küzdelmének dokumentumai. Szerk.: Szakasits Árpád, Bp., 1922. (A választmányi ülés jegyzőkönyve.) 13–14. l.

majd ezt a szituációt. Legtöbbet elárul a pártvezetőség felfogásáról az utolsó érv. Mégpedig nemcsak azzal, hogy a „megdönteni, átalakítani” szavakat egyenértékű fogalmakként sorakoztatták fel egymás mellé, homályában hagyván ezáltal a tulajdonképpeni célt a fennálló hatalommal kapcsolatban, hanem azzal is, hogy a megfogalmazásból elég világosan kitűnik; a hatalom parlamenti úton való „megdöntése, átalakítása” nemcsak a forradalom tagadását jelenti, hanem a hatalom elleni harc leszűkítését is a parlamenti küzdelemre. Az érv folytatása is ezt a magyarázatot támasztja alá, hiszen az csendül ki belőle, hogy a vezetőség a parlamenti pártokban az SzDP jelenlétével létrehozott „bomlási folyamattól” és „kijegecesedésétől” várja az eredményt. Természetesen mindez még csak elvi, agitációs érvelés a részvétel mellett. Az igazi szándékokat majd a parlamenti működés gyakorlata árulja el.

A pártvezetőség előterjesztése fölött reggel 9 órától este 8 óráig tartott a vita. A 40 felszólaló állásfoglalása három álláspont körül csoportosult. A fővárosi szervezetek képviselőinek többsége és az összes vidékiek a pártvezetőség javaslata mellett nyilatkoztak. A budapesti választmányi tagok egy része azt javasolta, hogy a nagy horderejű kérdésben a sürgősen összehívandó pártkongresszus döntsön. A harmadik csoport a további passzivitás mellett kardoskodott.

A vita teljes anyaga sajnos nem maradt meg. Az ülés lefolyásáról szóló szűkszavú beszámoló⁷⁶ nem részletezik ki, hogyan foglalt állást, milyen érvek hangzottak el. Különösen érdekes volna pedig a passzivitás mellett szólók részletes érvelését ismernünk. Az nagy valószínűséggel kiderül, hogy a passzivitás követelői nemcsak és nem elsősorban abból indultak ki, hogy a passzivitás a legmegfelelőbb eszköz a fennálló uralmi rendszer megbuktatására, hanem az a félelem vezette őket főleg, hogy az SzDP bekapcsolódása törvényes, demokratikus látszatot kölcsönöz az ellenforradalmi rendszernek, kedvező színben tünteti azt fel a külföld előtt. Ez az érvelés pedig kétségtelenül jogos volt, feltétlenül őszinte aggodalomból, a pártvezetőséggel szembeni megalapozott ellenzéki ségből fakadt. Hiszen tudatosan vagy ösztönösen a Bethlen—Peyer paktum fő célkitűzésével fordultak szembe a passzivitás hívei. A felfogásnak széles tábora lehetett. Ez kiderül abból is, hogy a vezetőségnek széles körű, nagyarányú agitációs kampányt kellett indítania ellene, a Népszava számos már idézett cikkében, a pártszervezetekhez szóló belső tájékoztatásában,⁷⁷ valamint az újonnan megindult Szocializmus c. folyóiratban is.⁷⁸ Ellenzéki magatartásról volt tehát itt szó, amellyel a pártvezetőségnek már ekkor számolnia kellett. Hogy nem is volt teljesen eredménytelen az ellenzék munkája, az megmutatkozott a választmányi ülésen is, amikor a pártvezetőség előterjesztésében és a vitában is kénytelen volt méltányos hangot megütni a passzivitás híveivel szemben, szavakban közeledni álláspontjukhoz, kénytelen volt a parlamenti aktivitást olyannak ígérni, amelyik elfogadható az ellenzék számára is — azaz főleg szavakban, de később bizonyos tettekben is távolodnia kellett a paktumban vállalt kötelezettségek

⁷⁶ U. o. és A szociáldemokrata párt teljes erejével részt vesz a választási küzdelemben. Népszava, 1922. márc. 22.

⁷⁷ PTI. Arch. A. XVII. 1(1920)38.

⁷⁸ Pl.: *Vanczák János*: Passzivitás vagy aktivitás, 1922. ápr.

egynémelyikétől. Ezt bizonyítja az is, hogy a Magántisztviselők Országos Szövetségének a vita során benyújtott határozati javaslatát, amelyet később a választmány egyhangúlag elfogadott, magáévá tette a pártvezetőség is. A határozat megállapította, hogy a kormány választójogi rendelete a reakció osztályuralmának konzerválását célozza. Ezt a választójog megakadályozza a dolgozó tömegeket abban, hogy bekapcsolódhassanak a regeneráció munkájába, amelyre pedig az országnak égető szüksége volna. Ez a választójog arra kényszeríti a dolgozó tömegeket, „... hogy eleve a legnagyobb bizalmatlanság álláspontjára helyezkedjenek az új nemzetgyűléssel szemben.” A szociáldemokrata munkásság pedig csak azért vesz részt a választásokon ilyen körülmények között, hogy „... a reakció jegyében született új nemzetgyűlésben a lelkiismeret szava megnyilatkozhassék és a munkásság előretolt őrszemei erről a fórumról szállhassanak síkra mindennemű munkásüldözéssel szemben és készíthessék elő a talajt az egyenlő polgárjogok és a valódi demokrácia új parlamentje számára.”⁷⁹ Ugyanakkor a passzivitás hívei is jórészt engedtek a vitában elhangzó érveknek és feladták nézetüket. Mindössze nyolcan szavaztak végül a pártvezetőség javaslata ellen. Végeredményben tehát a választmány nagy többsége a választásokon való részvétel mellett döntött. A döntés feltétlenül helyes volt. Ez nem is szorul különösebb indoklásra. Általában is fontos harci területe a munkásmozgalomnak a burzsoá parlament, ellenforradalmi viszonyok korlátozottabb feltételei között pedig mindenképpen élni kell a választási harc és a parlamenti képviselőlet adta lehetőségekkel, mint a tömegek között folytatott agitációnak, a tömegekhez való szólásnak, a dolgozók érdekei állandó hangoztatásának rendkívül fontos eszközeivel. Éppen az 1920-as évek elején tette a nemzetközi munkásmozgalom közkincsévé Lenin a Bolsevik Párt idevonatkozó tapasztalatait, amelyek alapján nyomatékosan felhívta a fiatal kommunista pártok figyelmét is a parlamenti harc fontosságára.⁸⁰ Más kérdés az, hogy a munkásmozgalom különböző árnyalatai ténylegesen hogyan fogták fel a parlamenti harcot, eszköznek-e vagy öncélú valaminek. Kétségtelen, hogy a magyar munkásmozgalomban is különböző elképzelések éltek 1922-ben és a továbbiakban a parlamentben való részvételtől, az „aktivitásról”. Abban azonban végül is általánosnak mondható egység alakult ki, hogy igenis be kell kapcsolódni teljes erővel és egységesen a választási harcba. Nemcsak a március 21-i választmányi ülésen mutatkozott meg ez az egység, amikor a vita eldőltével a részvétel konkrét kérdéseiről tárgyalva most már egyhangú határozatot hoztak arról, hogy a szervezett munkásság félnapi keresetét felajánlja a választási agitáció céljaira,⁸¹ hanem az egész munkásság és a munkásmozgalom körében is. A szociáldemokrata emigráció is helyeselte a döntést.⁸² „Az aktivitásba lépés természetesen szükséges volt” — szögezte le a Kommün, az illegális kommunista párt első itthon megjelenő lapja a fontos állásfoglalást, ugyanakkor, amikor fenntartotta és megismételte minden bírálatát és kifogását a

⁷⁹ Szociáldemokraták a parlamentben... Bp. 1922. 15/16. old.

⁸⁰ „Baloldaliság” — a kommunizmus gyermekbetegsége. *Lenin Művei* 31. köt. VII. fejezet. Bp., 1951.

⁸¹ Szociáldemokraták a parlamentben... Bp., 1922. 17. 1.

⁸² Garami Ernő: *Aktivitás*. Jövő, 1922. márc. 25.

jobboldali vezetőség ellen.⁸³ Ezek az állásfoglalások már sejtetik, hogy a magyarországi munkásmozgalom minden árnyalata teljes erejével küzd a választások sikeréért és ennek hatása is megmutatkozik majd.

A választmányi ülés még egy fontos határozatot fogadott el. Az ellén az ellenzéki polgári pártok gyűléseinél lépten nyomon megnyilvánuló jelenség ellen tiltakozott ez a határozat, hogy a kormány elnézésével, sőt tudtával, „felelőtlen elemek” megzavarták, lehetetlenné tették a gyűléseket. Kimondották: „A Szociáldemokrata Párt a maga gyűléseit a szervezett munkásság védelme alá helyezi és fölhívja a munkásokat, hogy egyesülési jogukat bármely oldalról jövő támadás ellen minden eszközzel védjék meg.”⁸⁴

Nincs nyoma annak, hogy a választmány ülése megvitatta volna az SZDP választási proklamációját. Pedig a felhívás készen volt, hiszen másnap, március 22-én együtt jelent meg a Népszavában a választmány döntésével és határozataival. Nemigen tévedünk, amikor azt tételezzük fel, hogy a pártvezetőség nem, vagy legfeljebb csak nagy vonásaiban ismerette meg a választmánnyal a választási programot. Pedig ez olyan fontos dokumentum, hogy feltétlenül megérdemelte volna az alapos vitát. Mit is tartalmazott a pártvezetőség felhívása, amely A Magyarországi Szociáldemokrata Párt az Ország Dolgozó Népéhez! címen került nyilvánosságra?⁸⁵ A program bevezető része az első nemzetgyűlés működését bírálta, majd az eddig ismertetett szellemben a párt aktivitásba lépésének szükségességét tárgyalta. Ezután tért rá a követelések felsorolására, illetve nem is azonnal a követelésekre, mert csodálatosképpen a trianoni békeszerződéssel kapcsolatos állásfoglalás került a program élére. A pártvezetőség leszögezte, hogy a szociáldemokrata párt a trianoni békeszerződés igazságos revízióját követeli, követeli a népek önrendelkezési jogának tiszteletbentartását és az egyre súlyosabb vitás kérdésekben a népszavazást. Azonban ennek a követelésnek csak a magyar demokrácia megteremtésével és más demokráciákkal való összefogással lehet érvényt szerezni. „Pártunknak kiírthatatlan meggyőződése az, hogy csak a magyar demokrácia és csak a munkásosztály tud igazságot szerezni a magyar népek a demokrácia és a proletariátus nemzetközi fórumain, mert erre a mai magyar rezsím sohasem lesz képes.”⁸⁶

Sok, a szociáldemokrata jobboldalra jellemző nézet szorult ebbe az egy mondatba. Legfontosabbak talán ezek közül a következők: Az imperialista béke ellen „más demokráciákra”, nyilvánvalóan a nyugati demokráciákra apellált, tehát éppen azokra a hatalmakra, amelyek diktáltak a békét. Hasonlóan téves helyzetmegítélésből fakadt nyilvánvalóan a proletariátus nemzetközi fórumaira való hivatkozás — ez alatt természetesen csakis a jobboldali szociáldemokrata fórumokat, konkrétan a II. Internacionálét értette. Illuzórikus és komolytalan az a feltételezés, hogy ez a fórum tényleges segítségre lenne képes a revízió érdekében, hiszen bebizonyosodott már, hogy sem az imperialista háború kirobbanása ellen, sem annak imperialista befejezése ellen nem tudott és nem

⁸³ A szociáldemokraták „programja” Kommün. 1922. I. évf. 5. sz.

⁸⁴ A szociáldemokraták a parlamentben... Bp. 1922. 15. 1.

⁸⁵ Lásd u. o. és Népszava. 1922. márc. 22.

⁸⁶ U. o. 21. 1.

akart ténylegesen fellépni. Aligha is gondolta komolyan a pártvezetőség ezeket az elképzeléseket. Fontos érvként hangoztatta azonban eddig is és ezután is mindig, hogy a Trianon elleni küzdelemnek, tehát a területi revízióknak is legjárhatóbb útja az ország belpolitikai rendszerének demokratizálása. Az uralkodó osztályok, azok politikusai, általában az ellenforradalmi, nacionalista közvélemény „meggyőzésére” is gondoltak, amikor az ezek által elsőrendű fontosságúnak tartott kérdést, lényegében a revíziós törekvés formájában megnyilvánuló ekkori magyar imperializmus külpolitikai céljait igyekeztek összekapcsolni a belső demokratizálás szükségességével. Igen hatásos és megfelelő érvelésnek tartották ezt a demokratikus átalakítás érdekében. Ennek egyik megnyilvánulásával találkozunk végeredményben itt is. Végezetül pedig megfigyelhetjük még a trianoni kérdéstről szóló eszmefuttatásban, hogy a pártvezetőség megfelelő kortesfogásnak tartotta a széles körben megnyilvánuló nacionalizmusra való támaszkodást is.

Ezután tért rá a program a bel- és gazdaságpolitikai követelésekre. A polgári demokratikus szabadságjogok felsorolásával kezdődött ez a rész. Követelte az általános, titkos választójogot, kétévenkénti választást, a főrendiház eltörlését, a sajtó, a gyülekezés és egyesülés teljes szabadságát, a munkásság sztrájkjogának törvényesítését stb. Fontos volt, a továbbiak szempontjából a kivételes törvények és rendeletek hatályon kívül helyezésének, az általános politikai amnesztiának, valamint az internálás és rendőri felügyelet megszüntetésének a követelése. Gazdasági és szociálpolitikai téren követelte a program több kisebb fontosságú aktuális követelés mellett a 8 órás munkaidő törvénybeiktatását, az ipartörvény reformját a „mai idők követelményeinek” megfelelően, ipari, kereskedelmi és mezőgazdasági munkáskamarák létrehozását demokratikus alapon, bér- és egyeztető hivatalok felállítását minden foglalkozási ágban, országos gazdasági tanácsadó szerv létrehozását a munkások és munkáltatók érdekképviselőinek bevonásával, kötelező aggkori és munkanélküliség esetére szóló biztosítást, a közegészségügy államosítását, a kötött lakásgazdálkodás fenntartását a kislakások védelme érdekében, az adóterhek csökkentését, fokozatos egyenes adókat, a fogyasztási adók eltörlését, mindennemű közhasznú vállalkozás megkönnyítését a pénzügyek és hitelviszonyok rendezésével, a drágaság letörése érdekében a kivitel korlátozását, a belső szükséglet fedezését, az ellátatlanok körének kiterjesztését. Fontos és új dolog a földreformmal kapcsolatos állásfoglalás: a földreform céljaira minden nagybirtok kisajátítandó. A vagyonadó révén állami tulajdonba kerülő földből azonnal kielégíthetők a jogos földigénylők. A földhöz juttatottak a földértéknél megfelelő évi járadékösszeget fizessenek a földért, ehhez állami pénzügyek nyújtson segítséget nekik. A közoktatás terén tiltakozik a program a felekezeti szempontok érvényesítése ellen, és általános, ingyenes kötelező népoktatást követel. Külpolitikai vonatkozásban, mivel a Népszövetségnek a népek valódi szövetségévé való fejlesztése elérhető, Magyarországnak már most be kell lépnie a Népszövetségbe.

Abból kell kiindulnunk, hogy a fenti program a választásokra készült, a választási agitáció céljait szolgálta. Magyarítani lehetne talán ezzel a ténnyel, hogy egy szó sem esik benne a szocializmusról, az osz-

tályharcról, azaz a végcélról és annak megvalósításához vezető eszközről, még olyan mértékben sem, ahogyan azt az SZDP 1903-as programjában olvashatjuk. A proletár internacionalizmusról sincs szó, legfeljebb abban az egyetlen, furcsa — már említett — vonatkozásban, hogy a proletár nemzetköziséget kívánja felhasználni a magyar imperialista törekvések támogatására. Mindez fakadhat talán a választások sikerét szolgáló taktikai elgondolásból. Ámde: miféle taktikai meggondolás az, amely a munkásosztály, a munkás szavazók előtt hallgat a fenti fontos dolgokról, különösen ha figyelembe vesszük, hogy ez a kiáltvány volt a szociáldemokrata párt első, nagy nyilvánosság előtti állásfoglalása az ellenforradalom óta? A munkásosztály nyilvánvalóan igényelte és várta, hogy tiszta vizet öntsön a pohárba a párt ebben a vonatkozásban is. Hogy ez mégis elmaradt, az adódott egyrésztől abból, hogy az SZDP jobboldali vezetői nem tartották fontosnak ezekre a dolgokra kitérni annak ellenére, hogy az 1903-as program alapján állónak vallották magukat. A közvetlen, napi, lassan elérhetőnek remélt célokra való koncentráció elhomályosította a távoli időkre helyezett szocializmusnak a képét. A Tanácsköztársaság „elhamarkodott, eleve kudarcra ítélt kísérlet”-ként való felfogása különösen megerősítette bennük ezt a meggyőződést. A végcél lebecsüléséről, a pártvezetőség reformizmusáról volt tehát itt szó. Másrésztől a kormány, az ellenforradalmi rendszer irányában nem tartották opportunusnak az osztályharc emlegetését, a „nemzeti alap”-ra való helyezkedés pedig gátolta őket az internacionalizmus melletti nyílt kiállításban. A jobboldali pártvezetőség opportunizmusa is megmutatkozott tehát az állásfoglalás elmaradásában.

A megjelent programról a következőket írta a Budapesti Hírlap: „Mindent összevéve ez a szocialista program alig különbözik egy keményebb hangú polgári programtól. Ha ez a mérsékelt jele, akkor örülünk neki, ha eszmeszegénységé, akkor csodálkozunk, a kiáltvány felsőbbes hangú kritikáján és dermesztő ridegségén.”⁸⁷ A lapnak igaza is volt, valóban polgári jellegű programot fogalmazott meg a kiáltvány. Nem jelenti ez azt, hogy a benne foglaltak többségükben nem rendkívül fontos átmeneti követeléseket jelentettek. (Hogy írói lényegében nem átmenetinek tekintették őket, azt a fentiekben igyekeztünk bizonyítani.) Az olvasó előtt azonban így magában véve is feltűnik ennek a programnak elsősorban hevenyészett, nem kellőképpen átgondolt jellege, ami főképpen a követelések különösebb szerkezeti felépítettség nélküli felsorolásában, a „súlypontozás” hiányában mutatkozik meg, de némelyik helyén a konkrétság követelményével is hadilábon áll.

A programnak általánosabb jellegű demokratikus és szociálpolitikai követeléseit (általános választójog, 8 órás munkanap stb.) az 1903-as program „minimális” részéből kerültek át szinte szószерint. Ezekhez csapták hozzá az adott helyzetből közvetlenül fakadó célkitűzéseket (a kivételes törvények visszavonása, az internálás megszüntetése, amnesztia, harc a drágaság ellen stb.) Előrebocsátjuk — később talán sikerül bizonyítani is — hogy e követelések előbbi csoportja válik majd „maximális”, az utóbbi meg „minimális” programmá.

⁸⁷ A szociáldemokraták kiáltványa. Budapesti Hírlap, 1922. márc. 23.

A trianoni békeszerződéssel kapcsolatos — már említett — hibáin kívül meg kell még említeni a programnak az „érdekvédelmi szervezetek” terén megmutatkozó hibás követeléseit. Érthetetlen, hogy mi szükség volt az ipari, kereskedelmi és mezőgazdasági munkáskamarák felállítására. A program nem magyarázza meg, hogy mit ért ezek alatt, de a szakszervezetek léte és szabad működésének biztosítása mellett teljességgel fölöslegesnek látszanak az említett szervezetek. Hasonlóképpen az országos gazdasági tanácsadó szerv felállítására vonatkozó követelés is. A legnagyobb hiba azonban ebben a vonatkozásban a „bér- és egyeztető hivatalok” felállításának lépten nyomon hangoztatott, a paktumba is bekerült követelésének bevétele a programba. A követeléseknek ez a csoportja nem szolgálta a munkásság osztályérdekeit, ellenkezőleg, ezen érdekek ellen hatott, amikor a sztrájkok lehető kiküszöbölésével tompítani igyekezett a gazdasági harcot.

A hiányosságok közül a Kommün legfontosabbnak tartotta a köztársaság követelésének elvetését: „Mondanunk sem kell, nekünk nem ideálunk a burzsoá köztársaság, mi Tanácsköztársaságot akarunk végső célkitűzésünkben, de a mai helyzetben küzdenünk kell a köztársaságért és rá kell szorítanunk a szociáldemokrata pártot a köztársaságért való küzdelemre, ugyanis ma a köztársaságért való küzdelem azt jelenti más szóval: Pusztuljon Horthy!” — írta.⁸⁸ A KMP lapja valóban igen lényeges problémára tapintott rá. A Bethlen—Peyer paktum ismeretében világos, hogy miért nem került bele a köztársasági államforma követelése a választási programba. A paktumban vállalta ugyanis a pártvezetőség, hogy nem folytat köztársasági propagandát. Szintén a paktumban vállalt lojális ellenzéki magatartás, valamint a Bethlen kormányhoz fűződő illúziók akadályozták meg a proklamáció készítőit abban, hogy kertelés nélkül kimondják: Az ellenforradalmi Horthy-rendszer megdöntésén fáradoznak.

A konkrét megfogalmazás hiányából adódó problémák megmutatkoztak olyan dolgokban, amikor valaminek a „korszerű”, „mai idők követelményeinek megfelelő” reformját követelte a program, mint például az üzemek alkotmánya, az ipar és bányatörvény esetében anélkül, hogy megmondta volna, hogy mit ért ezeken a követeléseken. Különösen szembetűnő a határozatban a felemás fogalmazás a földreformra vonatkozó követelések esetében. Nagy jelentőségű dolog, hogy az SZDP véglegesen a földreform, a földosztás álláspontjára helyezkedett. Ezt az állásfoglalást az ellenforradalom idején éppen ebben a dokumentumban hozta nyilvánosságra először a szociáldemokrata párt. Fontos momentum, hogy nagybirtok kisajátítását hangoztatta a program. (Egyébként ez az egyetlen olyan követelése a választási programnak, amelyik a magántulajdon meglévő formájába beleütközik.) Meg kellett volna azonban mondani, hogy hogyan és főleg milyen mértékig javasolják a kisajátítást. Annál is inkább, mert a következő mondat úgy hangzik, hogy a vagyonadó révén az állami tulajdonba kerülő földekből kell kielégíteni a földigénylőket. Felmerül a kérdés tehát, hogy teljes kisajátítás — vagy a vagyonadó révén részbeni állami tulajdonbavétel a párt követelése? Ho-

⁸⁸ A szociáldemokraták „programja”. Kommün, 1922. I. évf. 5. sz.

gyan állunk a kártérítéssel, vagy a megváltási árral? Milyen nagyságú birtokot kapjanak az igénylők? stb. A megválaszolatlan kérdések is bizonyítják, hogy csupán ad hoc jellegű állásfoglalás történt a földkérdésben. Az SZDP-nek ekkor és még jó néhány évig nem volt részletesen kidolgozott agrárprogramja.

Az SZDP választási programját tehát joggal érthette bírálat megjelenésekor a KMP részéről, mintahogy nyilván az öntudatos munkások is találtak benne kifogásolni valót. Az általános hangulat azonban az volt, amit a Kommün így fejezett ki: A magyar proletariátusnak küzdenie kell a választásokon.⁸⁹

AZ 1922-ES VÁLASZTÁSOK

A választási küzdelem meg is indult. A szociáldemokrata párt részéről a pártvezetőség által megszervezett országos választási iroda irányította a munkát Büchler József és Mónus Illés vezetésével. Az iroda igyekezett ellátni a helyi pártszerveket központi agitációs anyaggal, szervezési és jogi tanácsokkal. A munka súlya azonban éppen ezekre a helyi szervezetekre nehezedett. Pedig, különösen vidéken, még magukat a pártszervezeteket is most, a választási harc idején kellett újjászervezni, hiszen a passzivitás hosszú ideje alatt nagyon sok kényszerű tétlenségre utalt helyi szervezet dezorganizálódott. Annál nagyobb lendülettel nyilvánult meg az aktivitás most. Márciusban népgyűlések sorával egybekötve megalakultak, illetve újjászerveződtek a pártszervezetek és mindjárt bele is vetették magukat a választási munkának abba a részébe, amit a kerületi beosztás megjelenése előtt el lehetett végezni: a szavazati joggal rendelkezők összeírásának, a választói névjegyzék elkészítésének elősegítésébe. A szavazati joggal rendelkező munkások nagyrésze magától sietett összeírásra, másokat önkéntes agitátorok beszéltek rá, hogy a leendő szociáldemokrata szavazók közül ki ne maradjanak.⁹⁰ Szívesen tettek ugyanakkor eleget a munkások a pártválasztmány ama határozatának is, hogy félnapi keresetükkel járuljanak hozzá a választások anyagi alapjának megteremtéséhez. Az igazi választási munka azonban a választókerületi beosztásról szóló kormányrendelet megjelenése után kezdődhetett volna. Hiszen a beosztás nélkül nem lehetett megejteni a jelöléseket, a képviselőjelöltek személyének ismerete nélkül pedig nem volt lehetséges az ajánlók összeírása, a jelöltek támogatására indított agitáció megkezdése. Április elején végre megjelent a várt kormányrendelet, és hozzá lehetett volna látni a fenti teendőik elvégzéséhez. Ezt azonban a pártvezetőség jóvoltából újabb huzavona akadályozta meg. A huzavona egyik oka a polgári ellenzéki pártokhoz való viszony terén, a másik pedig a jelölések kérdésében támadt vita volt.

1922. április 3-án időzített bombák robbantak az Erzsébetvárosi Kör Dohány utcai klubjának helyiségében. A klubban mintegy 600 jó módú belvárosi polgár gyülekezett, hogy választási vacsorán meghall-

⁸⁹ U. o.

⁹⁰ Összeírás. Népszava, 1922. márc. 18. és Szociáldemokraták a parlamentben. Bp. 1922. 27. l.

gassa a polgári ellenzék vezetőit. Azok azonban késtek és a fél kilenckor bekövetkezett robbanás távollétükben történt. (Az egyik bomba éppen a Rassay Károlyra váró üres szék alatt exponált.) A merényletnek végül 7 halálos és mintegy 40 sebesült áldozata lett.⁹¹ Az esemény óriási felháborodást és nem kis félelmet váltott ki szerte az ellenzék körében, hiszen a bomba nagy rést ütött Bethlennek tiszta választásokra vonatkozó ígéretének falán is. Az SZDP vezetősége határozatban állapította meg, hogy a merénylet láncszeme a két és fél év óta tartó bűncselekményeknek és összefügg a kormány magatartásával, mely a politikai küzdelem szélsőséges elfajulását okozza.⁹² Egyik cikkében hozzátette még a határozathoz a Népszava, hogy a kormány azzal tenne jó szolgálatot az országnak, ha átengedné a helyét egy erős pártközi-kormányynak.⁹³ A merénylet tehát okot szolgáltatott az SZDP vezetése részére az erőteljesebb kormányellenes fellépéshez, amelyre a sikeres választási agitáció érdekében már amúgy is szüksége volt. Inkább ürügy mint ok volt viszont a tragikus esemény a pártvezetőség számára, hogy Garamiék sürgető nyomásának engedve most már nyíltan is közeledjék a polgári ellenzéki pártokhoz. A Dohány utcai merényletre az ellenzék első reagálása az volt, hogy érdemes-e ilyen körülmények között részt venni a választásokon. Az SZDP azt a véleményét hozta nyilvánosságra, hogy a passzivitás méltó felelet volna a kormányynak — ha minden ellenzéki párt kivétel nélkül el tudná szólni rá magát.⁹⁴ A passzivitás gondolata azonban inkább csak pillanatnyi ötletként merült fel az ellenzék részéről, mély gyökere nem volt a gondolatnak. Szívesen nyugtatgatták tehát magukat a kormány újabb ígéreteivel, azzal az állásfoglalásával, amellyel élesen elhatárolta magát a merénylettől és megígérte a bűnösök szigorú megbüntetését. A baloldali ellenzéki pártok összefogásának gondolata azonban az esemény után nagy lépésekkel haladt előre. A Népszava is csakhamar nyilvánosságra hozta a pártvezetőség együttműködési készségét: „A történelmi fejlődés szükségszerűsége alapján együtt harcolunk mindazokkal, akik itt a teljes polgári jog igazi kivánói és harcosai és ugyancsak e szükségszerűség alapján helyezkedünk szembe mindenkivel, aki ellensége elnyomója a demokráciának” — írta a lap április 16-án.⁹⁵ A politikában járatos emberek előtt azután már nem is volt váratlan a szociáldemokrata párt vezetőségének április 22-én napvilágot látott deklarációja. A kiáltvány kimondta: „A szociáldemokrata párt teljes erejével fog össze mindazon ellenzéki pártokkal és elemekkel, amelyeknek múltja és programja biztosíték arra nézve, hogy a szociáldemokráciának (nyilván elírás a forrásban, valószínűleg demokráciáról van szó. — S. L.) őszinte hívei és harcosai. Ebből kiindulva a szociáldemokrata párt megállapodást létesített ezekkel az ellenzéki pártokkal a nemzetgyűlési választásokon való együttműködésre, a választási szabadság megvédésére

⁹¹ Pokolgépes merénylet. Pesti Napló, 1922. ápr. 4. A merénylet nyilvánvalóan a „felelőtlen elemek” műve volt, az „Ébredők”-höz vezettek a szálak, bár az évekig elhúzódozó nyomozás sem sok eredményt produkált.

⁹² A pokolgépes merénylet hatása a politikára. Népszava, 1922. ápr. 5.

⁹³ Orgoványtól—a Dohány uccáig. Népszava, 1922. ápr. 5.

⁹⁴ U. o.

⁹⁵ Húsvét. Népszava, 1922. ápr. 16.

es a pártválasztmány ama határozatát, amely szerint a szociáldemokrata párt választási küzdelmét a munkásság összességének a védelme alá helyezi, kiterjeszti az egész demokratikus ellenzék választási küzdelmére és felhívja a munkásságot, a párt tagjait, hogy e határozatnak öntudatosságuk minden komolyságával és lelkesedésük teljes erejével szerezzenek érvényt.”⁹⁶ A megállapodás alapján a határozat kötelezte a párt tagjait, hogy azokban a kerületekben, ahol az SZDP nem állít jelöltet, a demokratikus polgári pártok jelöltjeire adják le szavazataikat. A demokratikus pártok viszont vállalták, hogy azokban a kerületekben, ahol a szociáldemokrata párt állít jelöltet és ők nem, ezt a jelöltet támogatják.⁹⁷

Ezt a megegyezést, ha a leegyszerűsítést el akarjuk kerülni, nyilván nem lehet summásan értékelni, egyszerűen elvetni vagy elfogadni. A dolog jóval bonyolultabb. A demokratikus erők összefogása ha csak egy választási akció keretében is, helyes az adott ellenforradalmi, fasiszta magyar viszonyok között. Kérdéses azonban, hogy azok a polgári pártok, amelyeknek támogatását az SZDP vállalta, megérdemelték-e azt a feltétlen bizalmat, amelyet az idézett deklaráció irántuk kifejtett? Erre a kérdésre anélkül, hogy az demokratikusnak mondott, de jórészt liberálisnak is alig nevezhető pártok jellemzésébe egyelőre belebocsátkoznánk — határozott nemmel felelhetünk. Erősen viszonylagos demokratikusságukat csak olyan munkáspárti vezetés vélhette igazi demokratikus törekvésnek, amelyik maga is engedett eredeti elképzeléseiből és erőteljesen jobbra tolódott. Másszóval ezek a polgári ellenzéki pártok csakis az SZDP jobboldali vezetőinek lehettek jószerivel kritikátlanul elfogadott partnerei. Ugyanakkor azonban a velük való kapcsolat a kormánnyal való élesebb szembefordulást is maga után vonta az SZDP vezetése részéről, márcsak azért is, mert az éppen négy hónappal előbb aláírt Bethlen—Peyer paktum egyik — bár nem leglényegesebb — pontjának megsértését is jelentette ez a megállapodás. Kezdeté lehetett volna tehát a megegyezés a kimondottan reakciós irányú orientáció kevésbé reakcióssal való felcserélésének is. Gyakorlatilag azonban inkább az lett az eredmény, hogy a kétirányú lekötöttség között kellett taktikáznia az SZDP vezetőségének. Ezt az elvinek egyáltalán nem nevezhető politikát azonban a választási sikerek érdekében megengedhetőnek tartotta. Kétségtelen azonban, hogy a választási harc idején, annak hevében a paktumtól való eltávolodás, a kormánnyal szembeni élesebb harc jellemezte az SZDP politikáját.

Az ellenzéki pártokkal kötött megegyezést abból a szemszögből is meg kell néznünk, hogy melyik fél számára volt hasznosabb. Itt megint világosan bebizonyosodik, hogy a polgári pártoknak volt nagyobb szükségük a megállapodásra. Az egyik ráutaltságuk a szociáldemokrata pártra abból adódott, hogy a „felelőtlen” elemek minduntalan megzavarták az ellenzéki választási agitációt. Sokat ért tehát számukra a megállapodásnak az az idézett része, amely szerint a szervezett munkásság védelmét kiterjesztették a polgári ellenzéki pártok gyűléseire is. Hogy a munkásöklökre való apellálás nem volt hiábavaló, bizonyítja az, hogy a meg-

⁹⁶ Szociáldemokraták a parlamentben... Bp. 1922. 30. 1.

⁹⁷ U. o.

egyezés után a többnyire az Ébredő Magyarok Egyesületének égisze alatt működő kislétszámú, szervezett csoportok sokkal ritkábban merték megzavarni az ellenzéki gyűléseket. Igaz viszont, hogy az egyezménynek másirányú hatása is lett. A választási agitáció kezdetén az SZDP bizonyos kíméletet kapott a hatóságok részéről. Az ellenzéki pártokkal történt megegyezés után sokkal kíméletlenebbül léptek fel a hivatalos szervek — tehát a „felelős elemek” — a szociáldemokraták választási mozgalma ellen.⁹⁸ (Retorzió volt ez a kormány részéről a paktum megsértése miatt.) A kíméletlenség méginkább fokozódott a párt választási munkájának kétségtelen sikerei láttán.

A másik tényező, ami miatt az ellenzéki pártok sürgették az egyezséget, az volt, hogy az ellenzéki pártok sok szociáldemokrata szavazat megszerzését remélték tőle. Reményük lényegében jogos volt, hiszen, mint látni fogjuk, valóban igen sok helyen került sor arra, hogy a szociáldemokrata szavazók a polgári jelöltet támogatták, jóval több helyen mint megfordítva. A megegyezést az SZDP részéről — mint erre már többször utaltunk — elsősorban Garamiék sürgették. A Kommün értesülése szerint Garami még a II. Internacionáléból való kizárással is megfenyegette az itthoni vezetőket arra az esetre, ha nem egyeznek meg az ellenzékkel.⁹⁹ Annyi bizonyos, hogy Garamiék nyomása, az ő kormányellenes koalícióról vallott elképzeléseik hatása nagymértékben hozzájárult a megállapodás létrejöttéhez, a Bethlen—Peyer paktum megsértéséhez. A Jövő nagy elégtétellel is vette tudomásul az eredményt. Sietett azonban hozzáfűzni, hogy az egymásra talált ellenzéknek a választások után is — bárhogyan végződjének azok — egységesnek kell maradnia egészen a Horthy-rendszer felszámolásáig.¹⁰⁰

Mindenesetre ezek után világos, hogy a jelölések megejtése miért késétt oly sokáig az SZDP részéről. Össze kellett hangolni a terveket az új szövetségeseikkel, meg kellett állapodniuk a vidéki kerületek elosztásában stb. Csak ezek után, április 25-én hívták össze a pártválasztmányt a jelöltek személyének jóváhagyása céljából. A jelölések elhúzódsához bizonyára hozzájárultak — a nyilvánosság előtt egyébként gondosan titkolt — belső ellentétek, torzsalkodások is a jelöltek személye körül. Elégséges adatok híján ezekre csak következtethetünk, például a szegedi esetből, ahol a hivatalosan kiszemelt Olejnyik József helyett a helyi pártvezetőség Peidl Gyulát jelölte képviselőnek, kész tények elé állítva az országos vezetőséget azzal, hogy egyszerűen bediktálták Peidl nevét a helyi hatóságoknál. A központ előtt azzal magyarázkodtak, hogy gyorsan meg akarták kezdeni az ajánlások gyűjtését, az íveket pedig nem kapták meg a jelölt nevének feltüntetése nélkül.¹⁰¹ Igaz, hogy a jelöltükkel eben gubát cseréltek, de a helyi munkásközvélemény előtt szélsőséges jobboldalinak ismert Olejnyik helyett jobbnak látták az emigrációból hazatért Peidl Gyulát, talán nemcsak azért, mert országos hírű

U. o. 31. és 40. l.

A szociáldemokraták választási paktumának titkaiból. Kommün, 1922. I. évf. 12. sz.

¹⁰⁰ Polgárok, munkások, parasztok. Jövő, 1922. május 9.

¹⁰¹ PTI Arch. A XVII. 1/1922/71.

?

ember volt, hanem azért is, mert a belső pártkörökben ismeretes volt bizonyos szembenállása Peyerékkel.

Hasonló problémák bizonyára másutt is akadályozták a jelöléseket. Említettük már, hogy a pártvezetőség Garami és Buchinger jelölése mellett is kardoskodott, bár már akkor is jól tudták, hogy ez lehetetlen, hiszen a választási rendelet 60. §-a kimondta, hogy a választási biztos minden kellően ellátott jelölést elfogad „... kivéve ha olyan egyénre vonatkozik, aki a jelen rendelet kihirdetését megelőzően egy évi időtartamon túl az ország területén kívül él.”¹⁰² Ez a rendelkezés kifejezetten a Bethlen számára kellemetlen, külföldön sok problémát okozó emigránsok ellen irányult. A jelölő választmányi ülésnek első dolga volt tehát, hogy tiltakozó határozatot hozzon a választási rendelet 60. §-a ellen. A határozat felháborodással állapította meg, hogy a kormány „Oktroj útján a pártok legegényibb önrendelkezésének és szabadságának durva megsértésével kényszeríti a pártokat, hogy a nemzetgyűlési képviselők kijelölésénél olyan férfiakat mellőzzenek, akikre nemcsak a pártoknak, hanem az országnak is — bel- és külpolitikai okokból egyaránt — igen nagy szükség van.” A határozat biztosította még a pártválasztmány bizalmáról és ragaszkodásáról azokat a külföldön élő szociáldemokratákat, akik a párt-hoz tartozónak vallották magukat.¹⁰³ A pártvezetőség jónéhány tagja azonban valószínűleg megnyugvással vette tudomásul ezt a helyzetet, amely lehetetlenné tette Garami és Buchinger jelölését, és így hazatérését is, hiszen így még kevesebben voltak, akik veszélyeztették egyre erősödő vezéri pozíciójukat.

Ezután a pártválasztmány megvitatta és elfogadta a jelöltek listáját. A jóváhagyott eredeti lista szerint¹⁰⁴ a szociáldemokrata párt 69 jelöltet állított összesen. Először is a főváros három kerületének és a Budapest környéki kerületnek a lajstromára vették fel 30 jelölt nevét. Budapesten és környékén ugyanis, ahol titkos és lajstromos volt a szavazati jog, négy kerületben összesen 30 képviselőt lehetett választani a választójogi rendelet szerint. Az SZDP tehát jelöltet állított az összes lehetséges képviselői helyekre. A listavezető az első választókerületben Peidl Gyula, a másodikban Peyer Károly, a harmadikban Vanczák János, a budapest-környékiben pedig Miakits Ferenc volt. Mögöttük a még biztosnak látszó helyeken szintén a pártvezetés ismert jobboldali nevei szerepeltek, mint Batitz Gyula, Propper Sándor, Farkas István, Kitajka Lajos, Szabó Imre stb. Érdekes módon csak a negyedik helyre jelölték az egyik kerületben Jászai Samut, a szaktanács elnökét, a „régí gárda” egyik ismert tagját, méghozzá abban a kerületben, ahol legkevésbé volt valószínű, hogy a listavezetőt vidéken, másik választókerületében is megválasztják. (Vanczákknak ugyanis a nyílt szavazáson ózdi kerületben az egységspárti Bíró Pállal, a Rimamurányi Vasmű Rt. vezérigazgatójával, a választók nagyrészeinek munkaadójával kellett felvennie a küzdelmet.)

A választási rendelet értelmében, ha a megválasztott budapesti képviselő lemond mandátumáról, akkor pártja listáján az utána következőt

¹⁰² Budapesti Közlöny, 1922. márc. 3.

¹⁰³ Szociáldemokraták a parlamentben... Bp., 1922. 132. l.

¹⁰⁴ U. o. 32–34. l.

illeti a képviselői szék a parlamentben. A lemondásokra számítani lehetett, hiszen a lajstromon szereplők egy részének csak biztosítékként kellett az előkelő budapesti jelölés, elsősorban vidéken szerettek volna mandátumot hódítani, ahol szintén jelöltették magukat, jórészt ott is a legbiztosabbnak látszó helyeken. (Peidl Szegeden, Peyer Dorogon, Miákits Győrött, Györki Debrecenben.)

A vidéki kerületekben jelöltek állított a párt 10 törvényhatósági jogú városban, ahol titkosan, de külön választókerületekként egy jelöltre történt a szavazás. Itt azt kell megemlítenünk, hogy azokban a városokban is, ahol több választókerület volt (Szeged, Debreen, Miskolc, Pécs, Győr, Hódmezővásárhely) csupán egy-egy kerületben állított jelöltet az SZDP. Ez minden bizonnyal a polgári ellenzéki pártokkal való megállapodás alapján történt így. A szociáldemokrata szavazatok segítségével ezekből a kerületekből egynéhány polgári képviselő valóban bejutott a nemzetgyűlésbe. Holott, ha a szociáldemokrata párt indít jelöltek a vidéki városok minden titkos kerületében, egy-kettőben közülük ha nem is százalékos biztossággal, de a siker reményében vehette volna fel a küzdelmet.

A vidéki jelölések másik csoportja a nyíltszavazásos, de ipari jellegű, munkáslakta kerületekbe történt. Elsősorban a bányavidékeken (Salgótarján, Tatabánya, Dorog, Pilisvörösvár, Sajószentpéter), valamint Ózdon szándékozott indulni szociáldemokrata képviselő-jelölt. Ezután következtek volna a tulajdonképpeni „vidéki” kerületek. A fennmaradó 20 jelölt közül 12 azonban nagyobb vidéki városokban (pl. Szombathely, Békéscsaba, Kaposvár stb.) vagy pedig közvetlenül a főváros környékén fekvő kerületekben (Soroksár, Pomáz, Törökbálint stb.) indult.

A vidéki jelölések ilyen kialakítására több szempont vezérelte a pártvezetőséget. Említettük már, hogy a vidéki titkos kerületeknél megszeménoen figyelembe vették polgári partnereik érdekeit. Megmutatkozott ez a nyílt szavazás vidéki városok esetében is. Egy sor ilyen városban azért nem állítottak — egyébként tényleg esélytelen — jelöltet, hogy a szociáldemokrata szavazatok az ellenzéki jelöltet támogassák. Meg lehetne talán érteni ezt az elgondolást, ha az ellenzéki polgári pártok jelöltjei eséllyel indultak volna ezeken a helyeken. A nyíltszavazásos vidéki városokból azonban mindössze egy-két ellenzéki jelölt hozott el mandátumot a választásokon. Az SZDP viszont lemondott egy sor agitációs, sőt szervezési lehetőségről. A falusi-községi kerületek közül csak néhány olyanban állítottak jelöltet, ahol a szociáldemokrata pártnak, főleg a Földmunkások Szövetsége révén nagyobb szervezetei voltak. A pártvezetés a falusi kerületek százaiban meg sem kísérelték a választási agitációt, és szervezés megindítását. Lemondott ezekről a nagy területekről, de nem most, hanem még a Bethlen—Peyer paktum megkötésekor. A pártvezetés jól tudta, hogy nem kezdhet széleskörű falusi agitációt, hiszen a hatóságok abban a néhány falusi kerületben is, ahová bemerészkedtek, a központi utasításra eljáró helyi hatóságok kegyetlen terrorjával találták szemben magukat. A falusi agrárproletárok részéről pedig nagymértékben megvolt a készség, hogy az SZDP jelöltjeit támogatva teljes erővel bocsátkozzanak harcba. A nagyigmándi választókerületben levő Asszár község földmunkás csoportjának elnöke többször könyörgött jelöltért az

országos pártvezetőségénél, irván, hogy a kerületben még számos kisgazda is támogatná azt, mivel kiábrándultak Szijj Bálint kisgazda jelöltből a Bethlen—Nagyatádi kézfogás miatt. Hiába írta azonban, hogy nem akarnak mindenféle vigécre szavazni, a párttitkárság ismételten utasította őket, hogy Dr. Juhász Vince Rassay-párti jelöltet támogassák a kerületben.¹⁰⁵ Hasonló sürgető levelek érkeztek a központba Kistelekről, Nagylakról, Jászapátírról, Jászárokszállásról és a községek és falvak egész sorából.¹⁰⁶ Mindhiába azonban. A párttitkárság és a választási iroda csak a felszólításokat küldte el arra vonatkozólag, hogy a falusi szociáldemokrata szavazók melyik polgári jelöltet támogassák. Leginkább a Rassay Károly vezette Független Kisgazda-, Földműves és Polgári Párt jelöltjének neve szerepelt a felszólításokban.¹⁰⁷ Ez a párt ugyanis nem fukarkodott a falusi kerületekben történő jelöltállításal. Néhány helyen, mint például Karcagon P. Ábrahám Dezsőt, a Batthyány Tivadar vezetése alatt álló Független -s 48-as Kossuth Párt, nagyobb vidéki városokban pedig főleg a Vázsonyi-féle Nemzeti Demokrata Pártot kellett támogatniuk a saját jelölt nélkül maradt szociáldemokrata szavazóknak.¹⁰⁸

A szociáldemokrata párt vezetése tehát a jelöléseknél és az egész választási harcban számos vonatkozásban nem vette figyelembe a munkásmozgalom valódi érdekeit, alárendelte azokat a paktumban vállalt különböző megkötöttségeknek és a praktikus választási megfontolásoknak. Nem tartotta és nem tarthatta be azt a fogadkozását, amit március végén tett, amikor a választási harcban való egységes részvételre szólította fel a munkásságot: Nem a mandátumokért, hanem a mozgalom fejlődéséhez szükséges eszközökért harcol a párt.¹⁰⁹ Megmutatkozott mindez abban is, hogy a választási kampány idején a választási agitáción kívül mindenféle más harci formáról megfeledkezett a párt. Pedig Garami is felhívta ennek veszélyére a figyelmet még az aktivitásba lépés eldöntése idején.¹¹⁰ Ennek ellenére mégis joggal állapította meg a Kommün, hogy a pártvezetőség ebben az időben nem indított és nem támogatott gazdasági harcot, sztrájkokat.¹¹¹ Nem a választási agitáció elhanyagolását kívánta ezzel a KMP, ellenkezőleg, annak szélesebb alapokra való helyezését. Tömegmozgalommá kell változtatni a választási harcot! — adta ki a jelszót.¹¹² Nyilván nemcsak az ekkor még meglehetősen szűk közvetlen befolyással rendelkező KMP jelszavának hatására, hanem a munkásság általános hangulata következtében is, valóban tömegmozgalommá kezdett válni a munkásság részéről az április végén induló választási harc. A munkásság a dolgozó tömegek két éven át mesterségesen elfojtott politikai tettvégya most a választási rendelet által biztosított szűk részen át felszínre tört, pótolni akarván az elmulasztottakat is, hatalmas arányú érdeklődéssé, aktivitássá nőtt. Megmutatkozott ez a népgyűléseken való

¹⁰⁵ PTI Arch. A XVII. 1/1922/52.

¹⁰⁶ Az 1922-es választások iratai. PTI Arch. A XVII. 1/1922/51—86.

¹⁰⁷ Pl. Nagykáta, Nagybjom, Nagyigmánd, Nagylak, Nádudvar, Paks, Ónód. Lajosmizse stb., stb. PTI Arch. A XVII. 1/1922/51—86.

¹⁰⁸ U. o.

¹⁰⁹ Amikor dolgozni kell és — ahogyan dolgozni kell. Népszava, 1922. márc. 31..

¹¹⁰ Garami Ernő: Aktivitás. Jövő, 1922. márc. 25.

¹¹¹ Majd ha már másutt befejezték. Kommün, 1922. I. évf. 13. sz.

¹¹² Választási mozgalmak — programbeszédék. Kommün, 1922. I. évf. 11. sz.

tömeges részvételben is, ahol a hangulattal lépést tartandó a szociáldemokrata szónokok élesen támadták a kormányt és — mint Propper is és Peyer is — letagadták a Bethlennel kötött paktumot.¹⁴³ De veszélyesebb, nyílt kiállást követelő tényekben is megmutatkozott ez az aktivitás. Megkezdődtek a képviselőjelöltek ajánlási ívének aláírásai. A választójogi rendelet értelmében ugyanis a jelölt csak akkor indulhatott, ha 10 000-nél kevesebb választópolgárt számláló kerületekben a szavazati joggal rendelkezőknek legalább 10%-a, az ennél nagyobb létszámú kerületekben pedig legalább 1000 választópolgár aláírta az ajánlási ívét. Tehát még az úgynevezett titkos kerületekben is a szavazók tekintélyes hányadának fel kellett fednie szándékát a szavazások előtt. Ez a városokban sem volt veszélytelennek mondható vállalkozás. Mégis Budapesten csak annyit kellett közölni, hogy hol gyűjti az aláírásokat a szociáldemokrata párt, a munkások tömegével tódultak a listákat aláírni. Míg a polgári pártok hetekig gyűjtötték az ajánlókat, addig az SZDP jelöltjeinek íveire négy nap alatt kétezerrel több aláírás gyűlt össze a szükséges mennyiségnél.¹⁴⁴ A fölös számú aláírásokra szükség is volt, mert az ívek benyújtása után kezdődött a hatóságok részéről a „rostálás”, azaz az ajánlások hitelességének mindenféle ürüggyel történő kétségbevonása. Különösen vidéken volt ez így, ahol már maguknak az aláírásoknak az összegyűjtése sem volt könnyű munka. Egyrészt nagy volt a konkurencia, mivel a polgári pártok fizetett aláírásgyűjtői nem fukarkodtak az ígéretekkel, sőt helyenként készpénzzel fizettek, másrészt mert a fenyegetőzés, a retorziók kilátásba helyezése, az aláírások hatósági megsemmisítése sokkal gátlástalanabban folyt mint a városokban. A bizalmiak áldozatkész munkája, valamint sok-sok vidéki proletár egyéni érdekeket nem néző, kockázatot vállaló magatartása segítségével itt is összegyűltek a szükséges aláírások. Mindössze öt nyíltszavazásos kerületben (Battonya, Csongrád, Hatvan, Hajdúnánás, Alsóhangony) sikerült megakadályozni a kellő számú aláírás összegyűjtését.¹⁴⁵ Mivel a párvezetőség már előbb úgy döntött, hogy 4 kerületből visszavonja jelöltjeit, így 60-ra (30 budapesti, 30 vidéki) csökkent a képviselőjelöltek száma. A megmaradt kerületekben azonban tetőfokára hágott az agitáció. Növekvő érdeklődés mellett hallgatták meg a programbeszédüket. A gyűlések hangulata természetesen függött a szónok magatartásától is. Salgótarjában viszonylag nyugodtan zajlott le a 6000-es tömeggyűlés.¹⁴⁶ Hasonlóképpen Orosházán is, ahol Farkas István a nyugati demokrácia bevezetésének szükségességéről beszélt.¹⁴⁷ Ellenben a gyomai tanonciskolában a proletárdiktatúrát éltette a hallgatóság. Ebben bizonyára ludas volt a kerület programbeszédet mondó szociáldemokrata jelöltje, Vági István is.¹⁴⁸ A falusi kerületekben is nagy lelkesedéssel, sokhelyütt diadalkapuvál, virággal, zeneszóval fo-

¹⁴³ Programbeszédék és beszámolók. Pesti Napló, 1922. ápr. 25.

¹⁴⁴ A Magyarországi Szociáldemokrata Párt XXI. országos pártgyűlésének jegyzőkönyve. Bp. 1923. 20–21. l. és Szociáldemokraták a parlamentben... Bp., 1922. 28. l.

¹⁴⁵ U. o.

¹⁴⁶ PTL Arch. A XVI. 1/1922/63.

¹⁴⁷ PTI. Arch. A XVII. 1/1922/59.

¹⁴⁸ Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés Naplója. I. köt. 472. l. Zsitvay Tibor beszéde.

gadták a jelölteket. Pedig az ellentábor igencsak találékonynak bizonyult, hogy a falusiakat elriassza a szociáldemokratáktól. „Bejönnek a románok! Nem lesz eső, ha szociáldemokratákra szavaztok!” — röppentek fel a képtelen rémhírek.¹¹⁹ A nagymarosi kerületben meg azzal akarták a szociáldemokrata jelölt ellen hangolni a szavazókat, hogy „nem kell olyan jelölt, aki be volt zárva.” (A jelölt, a fiatal Szakasits Árpád, bizonyos sajtóvétségeikért ekkorra már valóban megjárta Horthyék börtöneit.) Ám ebben az esetben Karafiáth Jenő egységspárti kortesei nem számoltak az elnyomottak pszichéjével. A jelszó kiadása után ugyanígy sokkal népszerűbb lett a szociáldemokrata jelölt mint azelőtt volt.¹²⁰

A fenti rémhírek és cselfogások azonban az ártatlanabb eszközök közé tartoztak. A kormány és hatóságai Bethlen terveinek és intencióinak megfelelően abból indultak ki, hogy mindenáron biztosítják az özszeülő parlamentben az egységes-párti többséget. E célnak alárendelve szerkesztették meg magát a választójogi rendeletet is. E célból halogatták a választókerületi beosztás nyilvánosságra hozását mintegy hat héten át, hiszen az egységspárti jelöltek jól ismerték a választókerületek számát és határait, csupán az ellenzék számára volt az titok. Az ellenzéki szavazók megriktításának fontos eszköze volt azután a választók neveinek kihagyása a választásra jogosultak összeírásából. Megvolt ugyan a rendelet adta lehetőség a reklamációra, erre azonban csupán négy napot engedélyeztek, de azt is mind munkanapra tették. Mindezek után következett a választási agitáció meggátolása válogatás nélküli eszközökkel.

Kötetre terjedő felsorolását lehetne adni mindazon visszaéléseknek, atrocitásoknak, terror-módszereknek, melyeket az ellenzék ellen az egységspárt érdekében igénybevettek. A hadjáratot az állam pénzén Gömbös Gyula irányította a miniszterelnökségről. Általában készséges végrehajtókra talált a szolgabírákban, jegyzőkben, csendőrökben, sőt adóvégrehajtókban (legfeljebb csak néhány legitimista területen dolgozott vagy szabotált a kormánypárt érdekei ellen a helyi hatóság) és mindenekfelett hű segédcapatokat alkottak az „ébredők”. Az általános intézkedések az egész ellenzékét sújtották, szükség esetén azonban speciális eljárásban is részesült az ellenzék egy-egy pártja, vagy képviselőjelöltje. A szociáldemokrata párt a vidéki nyíltszavazásos körzetekben kapott különleges elbánást. Ezek többségében minden hatósági erővel és eszközzel támogatott egységspárti jelölttel találták szemben magukat, a szociáldemokraták. Különben is úgy vélték Bethlenék, hogy elegendő lesz a titkos szavazású kerületekből bekerülő egynéhány szocialista, ezeken a területeken semmi keresnivalójuk sincs.

A részletes felsorolás helyett a példák néhány típusát említhetjük meg csak a választási előkészületek időszakából. Gömbösék minden módon igyekeztek akadályozni az írásos agitációt. Külön rendelet jelent meg a plakátok és röpiratok előzetes engedélyhez való kötéséről. Minden sajtóterméket megjelenés előtt a közigazgatás első tisztviselőjének kellett bemutatni engedélyezés végett.¹²¹ A várható elutasítások miatt az

¹¹⁹ Szociáldemokraták a parlamentben... Bp., 1922. 40. l.

¹²⁰ PTI. Arch. A XVII. 1/1922/58.

¹²¹ A választási agitáció szabadsága. Népszava, 1922. ápr. 8.

SzDP magával a belügyminiszterrel hagyatta jóvá központilag előállított plakátjait és röplapjait. Klebelsberg aláírása azonban mitsem számított a főispánoknak, polgármestereknek, szolgabíráknak. A helyi viszonyokra való hivatkozással sorozatosan tagadták meg a terjesztés engedélyezését. Ahol mégis megjelentek a falakon a plakátok, igyekeztek azokat valamilyen módon eltüntetni onnan. A fővárosban a „felelőtlen elemek” vállalkoztak plakáttépésre, míg a munkás-járőrök meggyőző érvek segítségével — jónéhány betört fej és vérző orr — le nem szoktatták őket erről a műveletről.¹²² Vidéken azonban hatósági közreműködéssel zajlott a plakát-vakarás. Ilyen hírek érkeztek Miskolcra, Győrből, Debrecenből, Salgótarjánból és még sok vidéki választókerületből. Békéscsabán a letartóztatottakkal kapartatták le az agitációs plakátokat, Békéssámszonban mindegyik falragaszból ki kellett vágni az elvtárs szót, egyébként a plakát maradhatott.¹²³ Sok-sok munkást, agrárproletárt vertek meg kegyetlenül, hurcoltak börtönbe csupán azért, mert a szociáldemokrata párt plakátjait röpiratait terjesztette.

A még veszélyesebbnek tartott szóbeli agitációt különösképpen igyekeztek megnehezíteni, lehetetlenné tenni — különösen vidéken —, az SzDP számára. Az egész választási kampány tulajdonképpen általános gyűlési tilalommal kezdődött. Április 1-én ugyanis meghalt IV. Károly exkirály. A gyász — mint annyi más haláleset — inkább megkönnyebbülést okozott mint fájdalmat. Legalábbis Horthynak, Bethlennek, a szabad-királyválasztóknak, de még a legitimisták velük kibékülésre kész jelentősebb csoportjának is megkönnyebbülés jelentett IV. Károly halála, hiszen végleges okot szolgáltatott a királykérdés megoldásának elodázására. Mindemellett még jókor is következett be számukra IV. Károly halála nemcsak azért, mert igen nagy mértékben lerontotta az intranzigens legitimisták választási esélyeit, hanem azért is, mert a nemzeti gyász ürügyén ki lehetett hirdetni a gyűléstilalmat. És míg a szórakozóhelyek nyitvatartottak, a színházak vígan játszották a bohózatokat és az operetteket, a választási gyűléseket nem lehet megtartani három héten át. Ezek tulajdonképpen tehát csak április végén kezdődhettek. Már ahol és akik számára elkezdődhettek. A szociáldemokrata jelöltek az ajánlóívek aláírásánál említett 5 kerületben semmiféle gyűlést, még szűkebbkörű értekezletet sem tarthattak.¹²⁴ Elek községbe be sem engedték a szociáldemokrata jelöltet.¹²⁵ De más kerületekben is fogadták azzal a képviselőjelöltek: „Ez nem ipari kerület. A szociáldemokrata pártnak nincs itt keresnivalója.”¹²⁶ A Bethlen—Peyer paktum szociáldemokrata névadója saját bőrén tapasztalhatta, hogy hogyan értelmezik a másik névadó emberei a paktumot. Peyer Károlyt ugyanis, aki Farkas Istvánnak ment segíteni Orosházára, megalázó herce-hurca után 5 évre kiutasították a „legnagyobb magyar falu”-ból.¹²⁷ Még mindig jobban járt

¹²² Szociáldemokraták a parlamentben... Bp. 1922. 44. l.

¹²³ Koncentrikus támadás pártunk választási plakátja ellen. Népszava, 1922. ápr. 8., Szociáldemokraták a parlamentben... Bp. 1922. és PTI. Arch. A XVII. 1/1922/63.

¹²⁴ Meddig? Népszava, 1922. ápr. 14.

¹²⁵ Szociáldemokraták a parlamentben... Bp., 1922. 36. l.

¹²⁶ U. o. 38. l.

¹²⁷ PTI. Arch. A XVII. 1/1922.

azonban, mint Hébelt Ede jogakadémiai tanár, a soproni választókerület szociáldemokrata jelöltje. Ő mindvégig rendőri felügyelet alatt állott. Tehát nemcsak kerületébe nem tehette be a lábát, hanem még lakóhelyét sem hagyhatta el. Hiába fordult nyílt levéllel ellenfeléhez, Klebelsberg Kunóhoz, írván, hogy elsősorban őrá mint belügyminiszterre vet rossz fényt ez a visszás helyzet, Klebelsberg nem bizonyult lovagias ellenfélnek. A Tanácsköztársaság közoktatásügyi népbiztosságában viselt — egyébként ártatlan-funkciója miatt Hébelt továbbra is „ref”-es maradt. Mint ilyet választották meg végülis képviselőnek a derék soproniak.¹²⁸ De se szeri se száma nem volt gyűlésbetiltásoknak, szociáldemokrata választási vezetők, bizalmi férfiak, agitátorok kitiltásának, lecsukásának. Mindezek ellenére megmutatkoztak már ekkor az SzDP vártnál nagyobb előretörésének jelei. Ezekből a jelekből és saját sikertelen vidéki gyűléseiből kiindulva a kormány még tovább fokozta a terrort, amely azután a választások napjaiban érte el tetőfokát. Mert a választások ideje — ilyen előzmények után — május végén érkezett. Gömbös választási vezérkara még egy utolsó csapást mért az ellenzéki pártokra, amikor generális rendelkezéssel május 22-től betiltott minden gyűlést. Ezzel az agitáció szempontjából oly fontos utolsó hetet rabolta el az ellenzékétől. Csak az ellenzékétől, mert az egységespárti jelöltek idejében értesültek a készülő taktikai húzásról és eszerint alakították ki stratégiájukat.¹²⁹ A kormány választási terveit, az Egységes Párt választási győzelmének biztosítását jól szolgálta a választások időbeli elosztása, az az elgondolás, hogy a választást több menetben bonyolították le. Két napra, május 28-ára és június 1-re tűzték ki a választásokat, de tulajdonképpen négy menetről beszélhetünk. Ugyanis azokban a kerületekben, ahol május 28-án nem dőlt el egy jelölt javára sem a küzdelem, június 5-én, a június 1-én eldöntetlenül végző választókerületekben pedig június 11-én pótválasztások voltak. A kormány nyilvánvaló célja ezzel a beosztással az volt, hogy az első választási napon elért kormánypárti sikerekkel hatást gyakoroljon a választókra, meggondolásra készítse az ingadozó ellenzéki szavazópolgárokat, vajon érdemes-e a fölényesen vezető Egységes Párt ellen szavazni. Másrészt számításba vették azt is, hogy ha az első napon nem megfelelő méretű a kormánypárt sikere, a következő napokon kellőképpen fokozhassák azt a még hátralevő kerületekben. Ezekhez az elgondolásokhoz alkalmazkodva válogatták ki azokat a kerületeket, ahol a május 18-i „próbaválasztás” lezajlott. Csakis vidéki kerület kerülhetett szóba, vigyáztak azonban arra is, hogy közöttük ipar- és bányavidék ne legyen. A törvényhatósági jogú, titkosan választó városok közül is a legmegfelelőbbnek ítélt alföldi városokat sorolták be az első napra. A szociáldemokrata párt ezen a napon 15 kerületben volt

¹²⁸ PTI. Arch. A XVII. 1/1922/60.

¹²⁹ Lejárt a szabad agitáció határideje. Népszava, 1922. máj. 21. Az SzDP választási agitációjának méreteit jól illusztrálja a következő néhány adat: Írásos agitáció: A párt különböző plakátok és röpiratok formájában forgalomba hozott összesen 5 961 354 példány nyomdaterméket. Szóbeli agitáció: tartottak összesen 661 gyűlést. Ebből Budapesten 167-et, Budapest környékén 95-öt, vidéki városokban és falvakban 299-et. A választási költségekre a választási bélyegekből és önkéntes adományok alapján befolyt 9 117 034.06 (természetesen inflációs) korona. — Szociáldemokraták a parlamentben... Bp., 1922. 61.–62. l.

érdekelt. Közülük mindössze három (Szeged, Hódmezővásárhely, Sopron) volt titkos szavazással választó kerület. A legtöbb helyen legalább három jelölt versengett a mandátumért. Soroksár kivételével mindenütt ott volt közöttük az Egységes Párt jelöltje is. A nagy érdeklődéssel, izgalommal várt eredmény a szociáldemokrata pártra nézve nem ütött ki rosszul. A 15 közül meghódította a párt két nyíltszavazásos (Békéscsaba és Soroksár), valamint két titkos (Szeged és Hódmezővásárhely) kerületet. Pótválasztásba kerültek a szociáldemokrata párt jelöltjei 8 helyen. (A választási rendelkezések értelmében pótválasztásra ott került sor, ahol kettőnél több párt indult, de egyik sem ért el abszolút többséget. A legtöbb szavazatot szerző két jelölt között döntött azután szótöbbséggel a pótválasztás.) A gyomai, kaposvári, orosházi, pomázi, váci nyíltszavazásos kerületben egységes párti jelölttel került szembe az utolsó menetben az SzDP. A pilisvörösvári és a szarvasi kerületben elvérzett az egységespárti jelölt és egy pártonkívüli, illetve egy „független kispárti” kormánytámogató ellenzéki jelölt maradt a szociáldemokraták ellenfele. Igen sikeresen alakult a titkosan választó Sopron eredménye. Itt a szociáldemokrata Hébelt Ede és a legitimista Andrássy Gyula között folyt nagy csata és velük szemben alul maradt Klebelsberg Kunó belügyminiszter, az Egységes Párt jelöltje. Az előbbi kettő között került tehát sor pótválasztásra.¹³⁰ Ezen a napon tehát mindössze három kerületben szenvedett vereséget a szociáldemokrata jelölt. Bonyhádön pártonkívüli jelölt győzött, Kiskundorozsmán Schandl Károly államtitkár, egységespárti jelöltet segítette mandátumhoz a nyílt csendőrterror, míg Törökbálinton Gschwindt Ernő, az ismert élesztő- és likörgyáros főleg pénzzel és itatással szerezte meg a mandátumot a kormánypárt részére.¹³¹ A választások második napját június 1-re, munkanapra helyezték. Ezzel elsősorban a szociáldemokrata munkás-szavazók részére próbálták megnehezíteni az ezen a napon sorakerülő budapesti és környéki választásokon való részvételt. A Szaktanács azonban megállapodott az összes liberális pártokkal, azután segítségükkel valamennyi munkaadói szervezettel, hogy ezen a napon déli 12 órától kezdve munkaszünet lesz. A fővárosi választásokon kívül a második napon ismét 15 vidéki kerületben állott harcban a szociáldemokrata párt, még hozzá jóval nehezebb körülmények között mint május 28-án. Az első nap tapasztalatai és tanulságai alapján Gömbösék ugyanis tovább fokozták a terrort. Valóban elhangzottak az első menetben elért kormánypárti sikerre való hivatkozások, az azzal való fenyegetőzések: Jól gondoljátok meg, kire szavaztok!¹³² Az állandó permanenciában levő csendőrség és vidéki rendőrség mellett több helyen katonai egységeket is felvonultattak. Háromnál több ember nem csoportosulhat! — hangzott el a rendkívüli időkben szokásos parancs.¹³³ Az SzDP ezen a napon mégis hat mandátumot szerzett a vidéki választókerületekben. Debrecen, Pécs, Miskolc titkos kerületeiben simán és fölényesen győzött a szociáldemokrata párt. A három nyíltszavazással választó bányászkerületben szintén az SzDP jelöltjét választották meg a bányászok. Tatabányán ment legkönny-

¹³⁰ Szociáldemokraták a parlamentben... Bp., 1922. 48–49. 1.

¹³¹ U. o.

¹³² PTI. Arch. A XVII. 1/1922/65.

¹³³ Szociáldemokraták a parlamentben... Bp. 1922. 49. 1.

nyebben a dolog, ahol is több mint 5000 szavazatkülönbség mutatkozott az SzDP javára a keresztényszocialista jelölttel szemben. Salgótarjánban az Egységes Párt szintén nem tartotta érdemesnek, hogy jelöltet állítson a szociáldemokrata párttal szemben. Ám a kormánytámogató Huszár-párti jelöltnek minden támogatást megadtak a hatóságok. Bethlen személyesen szólította fel Bíró Pált, a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű igazgatóját, a jelölt támogatására. Bíró természetesen készségesen megígérte, hogy a salgótarjáni gyár tisztikara mindent megtesz a pártfogolt érdekében.¹³⁴ A salgótarjáni választások menete tehát semmiben sem különbözött azoktól a választásoktól, ahol egységes párti jelölt állott szemben szociáldemokratával. Ennek ellenére biztosan győzött a párt jelöltje. Legélesebb volt a küzdelem Dorogon, ahol a kormánypárti ellenfél igazán minden támogatást megkapott, mégis alul maradt.

Hat vidéki kerületben azonban vereséget szenvedett a szociáldemokrata jelölt. Négy kerületben az egységes párti jelölt győzött, kettőben pedig legitimisták kerültek pótválasztásba a kormánypártiakkal. Mind-egyik kerületben kiméretlen, gátlástalan volt a hatósági terror, de különösen az volt Ózdon és Sajószentpéteren. Ózdon az előbb említett Bíró Pál volt az Egységes Párt jelöltje. A vasgyár egész apparátusa neki dolgozott. Fenyegették is a munkásokat elbocsátással, a kedvezmények megvonásával stb. A választási bizottságot a gyár vezető embereiből állították össze — előttük kellett nyíltan színt vallaniok a munkás szavazóknak. A bizottság — a szabályoktól eltérően — azt a kérdést tette fel először az előtte álló szavazóknak, hogy kire szavaz. Csak azután állapították meg a szavazati jogosultságot. A szociáldemokrata szavazónál azután igyekeztek kitalálni mindenféle ürügyet, hogy kétségbevonják, megsemmisítsék szavazati jogát.¹³⁵ A választók ilyen befolyásolása és terrorizálása mellett nem volt csoda, hogy az egységes párti jelölt győzött. Még ilyen körülmények között is mintegy 1800 választó szavazott a szociáldemokrata pártra. Még jellemzőbb azonban, hogy több mint 3000 választásra jogosult nem szavazott, vagy ilyen körülmények között nem akart, nem mert szavazni. A két szám együtt messze felülmúlja a Bíróra leadott harmadfél ezernyi szavazatot.¹³⁶

Sajószentpéteren a szavazás folyamán mindvégig a szociáldemokrata jelölt vezetett. Végeredményben azonban az egységes pártit „hozták ki” győztesnek. Az eredmények meghamisítását mindenütt gyakorolták, itt azonban annyira nyilvánvaló volt a dolog, hogy a hír hallatára az elke-seredett munkásság megmozdulásaitól, tüntetéseitől lehetett tartani. Ezt mindenáron el akarta kerülni a pártvezetőség; ezért magával Kruppa Rezsővel, a bukott jelölttel „Nyílt levelet” íratott a sajószentpéterieknek. A csitító levél nyugalomra intette őket mondván, hogy „...nem szabad meggondolatlan cselekedetekre magukat ragadtatniok.”¹³⁷ Hogy a szavazatok összeszámlálásánál a fenti két kerületben nem volt minden

¹³⁴ Iratok az ellenforradalom történetéhez. II. köt. Bp. 1956. 75. sz. irat

¹³⁵ Egy igazi fajmagyar választás. Népszava, 1922. jún. 3. A cím gúnyos célzás arra, hogy a gyárigazgató bizony nem volt „fajmagyar”.

¹³⁶ Szociáldemokraták a parlamentben... Bp. 1922. 52. l.

¹³⁷ U. o. és Az erőszak „csodatétele” a sajószentpéteri kerületben Népszava, 1922. jún. 3.

rendben, bizonyítja az is, hogy még az 1924-es hivatalos kimutatásba sem kerültek be adataik.¹³⁸

A második választási napon a hat megnyert és a hat veszített kerület mellett mindössze három titkos kerületben (Győr, Komárom, Székesfehérvár) került pótválasztásba a szociáldemokrata jelölt.

A legnagyobb választási sikert Budapesten és környékén érte el a szociáldemokrata párt. Ott, ahol a titkos-lajstromos választójog révén a választójog előzetes leszűkítése és a szavazásra jogosultak összeírásánál elkövetett visszaéléseken kívül semmi sem akadályozta a választók akaratának szabad kifejezését. A fővárosi kerületekről az Egységes Párt eleve lemondott, Bethlenék itt nem indítottak kormánypárti listát. Hogy számításuk helyes, kudarcvárásuk jogos volt, azt alátámasztotta az is, hogy a pestkörnyéki kerületben, ahol indultak, mindössze egy képviselő jutott be a parlamentbe egységspárti listán. A fővárosban a szociáldemokraták fő ellenfele a különböző „keresztény” jelzöt viselő pártokból tömörült kormánytámogató keresztény tábor volt. Ez a szövetezés kisebbségben maradt az SZDP-vel szemben. Budapestnek és környékének választói 13 szociáldemokrata képviselőt küldtek szavazataikkal a nemzetgyűlésbe. Az eredmények lassú összeszámlálásának csaknem egy hétig tartó huzavonája sem segített azon, hogy a 30 fővárosi mandátumnak csaknem a felét a szociáldemokraták szerezték meg.

Bethlenék elképzelése eredetileg az volt, hogy a fővárosban viszonylag szabad teret engednek a szociáldemokratáknak, hogy az a néhány szociáldemokrata képviselő, akinek jelenlétét feltétlenül szükségesnek tartották, zavartalanul bejuthasson a parlamentbe. A megválasztottak számát azonban túlságosan soknak tartották, különösen összeadva a vidéken már megválasztott 10 képviselővel. Megszületett tehát az elhatározás. A pótválasztásokon lehetőleg egyetlen további szociáldemokrata képviselőnek sem szabad győznie. Ennek érdekében vált fontossá a jobboldali polgári pártok összefogásának sürgetése. Bár a kormány és hatóságai késhegyig menő harcot folytattak a választásokon a legitimistákkal ott, ahol azok egységspárti jelölttel állottak szemben, a pótválasztások előtt mégis megindultak a titkos tárgyalások a legitimisták és az Egységes Párt között a liberális ellenzék, de különösen a szociáldemokraták elleni összefogásról.¹³⁹ Nemcsak a titkos tárgyalásokon került azonban szóba a polgári pártok egységének szükségessége, hanem Bethlen nyilvánosan is hangot adott ennek, amikor a hódmezővásárhelyi tapasztalatokra hivatkozva kijelentette: „Az én örömömbe bizonyos öröm is vegyült. Hódmezővásárhely második kerületében szociáldemokratát választottak meg, meggyőződésem szerint nemcsak szociáldemokraták, hanem a polgári társadalom segítségével. Ez is bizonyítéka annak, hogy mennyire szüksége van ennek a nemzetnek az egységre, a polgári társadalomnak az egységére, mert ha ezt nem tudjuk helyreállítani, nem ennél a választásnál, ahol még ez az irányvonal nem bontakozott ki oly

¹³⁸ Az 1922. évi június hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Irományai XV. köt. 260. l.

¹³⁹ Irtok az ellenforradalom történetéhez. II. köt. Bp. 1956. 83. sz. irat.

nagy erővel, de egy jövő választásnál ki leszünk téve annak a szerencsétlenségnek, mely 1918-ban jelentkezett, amikor a polgári társadalom egy része félreismerte saját magának és nemzetének az érdekeit, olyan irányzatokhoz csatlakozott, mely csak szerencsétlenséget hozna erre a nemzetre.”¹⁴⁰ Az oktobrizmus veszélyétől való állandó félelem mutatkozott itt meg ismét a miniszterelnök állásfoglalásában. Bizonyos mértékig azonban más oldalról szállt szembe ezzel a veszéllyel mint eddig láttuk. A szociáldemokrata pártvezetéssel kötött paktumban a szociáldemokratákat próbálta mindenképpen elválasztani a polgári ellenzékietől, most a polgári ellenzékiet igyekezett eltávolítani a szociáldemokratáktól. Bár ez ugyanannak a dolognak két oldala, mégis az új megfogalmazás mögött ott van a választásokon szerzett tapasztalat, az SZDP-nek a vártnál nagyobb előretörése. És igaz, hogy a távolabbi jövő veszélyeiről beszélt, Bethlen mégsem véletlenül időzítette a pótválasztások előtti napokra ezt a nyilatkozatot. Szükségesnek tartotta már most a választások utolsó menetére is szociáldemokraták elleni összefogást, ami ha a liberális ellenzékkel nem is, de a legitimistákkal — akiket a választási harc előtt még fő ellenfélnek kiáltottak ki — létre is jött. Az összefogáson fáradozó Kozma Miklós elégtétellel állapította meg ezt: „szociáldemokraták erős előrenyomulása a második választási napon jutott kifejezésre és ennek hatása alatt a pótválasztásokon a polgári pártok — kivéve Sopront — komolyan összefogtak a szociáldemokrata jelölt ellen, és sikerült is azokat egy-két kivétellel mindenütt kibuktatni.” — írta¹⁴¹ Valóban ez történt. A 7 nyíltszavazásos kerületben mindenütt egységespárti jelölttel találták szemben magukat a szociáldemokraták, hiszen ekkorra — bizonyára a nagyobb segítség reményében — a pilisvörösvári pártonkívüli jelölt is átvedlett egységes pártivá és ugyanezt tette titokban a szarvasi is, bár ő csak a választások után öltötte fel nyíltan az egységes párti gúnyát. A terror nem tudta csökkenteni a szociáldemokrata pártra adott szavazatok számát ebben a kerületben, a jobboldali polgári összefogás azonban az egységes párti jelöltek juttatta győzelemre.¹⁴² Hasonló módon győzött az Egységes Párt a komáromi titkos kerületben és az egységes párti szavazatok segítségével a legitimista jelölt Székesfehérváron. Éles küzdelem bontakozott ki Győrött a II. kerületben, ahol mindkét fél mozgósította teljes erejét, amit bizonyít az is, hogy itt volt legmagasabb a leadott szavazatok aránya a választásra jogosultak számához képest. A keresztény párti jelölt azonban itt alulmaradt a szociáldemokratákkal szemben. A másik mandátumot a pótválasztásokon Sopronban szerezte meg a szociáldemokrata párt. Ebben azon a döntő körülményen kívül, hogy a szavazók nagy száma kitartott — csak azért is — a kerületéből lényegében kitiltott szociáldemokrata jelölt mellett, közrejátszott az is, hogy bár az egységes párti szavazókat felszólították a legitimista jelölt támogatására, az előzőek során annyira elfajult a harc a két jobboldali párt között, hogy sok egységes párti választó tartózkodott

¹⁴⁰ Bethlen a polgári társadalom egysége mellett. Budapesti Hírlap. 1922. jún. 2.

¹⁴¹ Iratok az ellenforradalom történetéhez. II. köt. Bp. 1956. 99. sz. irat.

¹⁴² Az államhatalom választási küzdelme hét szocialista jelölttel. Népszava, 1922. jún. 7. és Szociáldemokraták a parlamentben... Bp 1922. 57–58. 1.

a szavazástól.¹⁴³ A választások legkielezettebb szakaszában tehát méginkább az SZDP ellen irányította a fő tüzet a kormány. Ez azonban nem akadályozta meg Bethleneket és — jellemző módon — a szociáldemokrata vezetőket sem abban, hogy alkuba ne bocsátkozzanak egy-egy kerületben kötendő választási paktum érdekében. Olyan kerületekről volt szó természetesen, ahol az Egységes Pártnak a pótválasztáson szüksége lett volna a szociáldemokrata szavazók támogatására az ellenfél — főleg legitimista jelöltek — ellen.¹⁴⁴ Az alkudozások ellenére Szombathelyen nem jött létre megegyezés. Az SZDP két és fél ezernyi szavazója¹⁴⁵ tartózkodott a szavazástól és ez Hegyeshalmy miniszter bukását jelentette.¹⁴⁶ Néhány olyan kerületben, ahol Bethlenék a választási megegyezésekre hivatkozva számítottak a szociáldemokraták támogatására, hasonlóképpen sült el a dolog. Az Egységes Párt ezekben a kerületekben egyenesen a szociáldemokratákat tette felelőssé az egységes párti jelölt bukásáért. A választások után kijelentették, hogy tudomásuk van róla, miszerint Dombóváron, Ráckeven, Alsódabason és más helyeken a szociáldemokraták a legitimista és különböző kereszténypárti jelölteket támogatták az Egységes Párt ellen.¹⁴⁷ Pedig az említettek éppen olyan kerületek voltak, amelyekről azt táviratozta Bethlen és illetékes főispánoknak, hogy azokban a szociáldemokraták megígérték támogatásukat az Egységes Párt részére.¹⁴⁸ Azt már lehetetlen megállapítani, hogy Bethlent felültették-e az ígéretekkel és közben a keresztény ellenzéki pártokkal is megállapodást kötöttek a szociáldemokrata vezetők, vagy a helyi szociáldemokrata szervezetek szegültek ellent a pártvezetőség akarátának. Tény mindenesetre az SZDP vezetőinek paktálgatása, belemerülése az elvtelen választási taktikázásba. Az Egységes Párttal való esetleges és helyenkénti együttműködés azonban a pótválasztások idejére korlátozódott és nem jelentett számottevő segítségnyújtást a kormánynak, messzemenő következtetések levonására tehát nem alkalmas.¹⁴⁹

A pótválasztások megtörténtével lezajlott a hónapokig elhúzódó választási hadjárat utolsó ütközete. Ismeretessé vált a várva-várt végeredmény. A legnagyobb meglepetést az SZDP váratlan sikere hozta. 25 szociáldemokrata mandátumra senki sem számított. Ezt bizonyítják az ilyenkor elengedhetetlen előzetes vélemények, jóslások is. Ezek összegyűjtésében különösen a Pesti Napló volt fáradhatatlan. Május elején meginterjúolta például az Egységes Párt egyik „miniszterviselt vezető politikusát”. A névtelenül nyilatkozó politikus meglepően jó jósnak bizonyult. Szinte pontosan eltalálta valamennyi ellenzéki párt várható mandátumainak a számát és az összes ellenzéki mandátum végösszegét. (65-re tippelte azt és jellemző módon úgy vélekedett, hogy a választá-

¹⁴³ Iratok az ellenforradalom történetéhez. II. köt. Bp. 1956. 83., 88/a, és 89. iratok és jegyzeteik és Szociáldemokraták a parlamentben... Bp., 1922. 58. l.

¹⁴⁵ Szociáldemokraták a parlamentben... Bp. 1922. 53. l.

¹⁴⁶ Az 1922. jún. 16-ra hirdetett Nemzetgyűlés Irományai XII. köt. 266. l.

¹⁴⁷ A pártok készülődése. Budapesti Hírlap, 1922. jún. 10.

¹⁴⁸ Iratok az ellenforradalmi rendszer történetéhez. II. köt. Bp. 1956. 85. sz. irat..

¹⁴⁹ Rendkívül eltúlzottak Réti László idevágó megállapításai. A Bethlen—Peyer paktum. Bp. 1956. 62–63. l.

sok után ellenzékbe megy majd Nagyatádi híveiből is még vagy 20 képviselő.) A szociáldemokratáknak azonban mindössze 10 képviselői helyet szánt az új nemzetgyűlésben.¹⁵⁰ Saját várható esélyeiket is meglehetősen pontossággal „eltalálták” az egységes pártiak. 150 mandátumra számítottak — 143-at szereztek meg.¹⁵¹ Az eredmények ilyen pontos megjóslása persze nem valami látnoki bravúr volt Bethlenék részéről. Nem jóslásokról, hanem tervekről volt itt szó tulajdonképpen. Nem túlzás ugyanis azt állítani, hogy Bethlen megtervezte a végeredményt az általa jónak, céljaihoz megfelelőnek tartott összetételű parlament érdekében. Terveiben valóban 8—10 szociáldemokrata parlamenti képviselőre gondolt és az elég pontosan végrehajtott tervektől éppen a szociáldemokrata mandátumok számánál mutatkozott legnagyobb eltérés. „A szociáldemokrata párt erős előretörése meglepetést keltett.” — írta feljegyzéseiben Kozma Miklós, az események kormánypárti krónikása.¹⁵² Az általános polgári közvéleményre jellemző, hogy az SZDP szövetségesei, a liberális pártok is úgy vélekedtek a választások előtt, hogy a budapesti 30 mandátum közül nekik jut fele, a szociáldemokratáknak 5—6,¹⁵³ Csaknem fordítva következett be.

Nem meglepő azonban a polgári pártok ilyen vélekedése, hiszen maguk a szociáldemokrata vezetők sem számítottak ekkora sikerre. Igaz, — evés közben jön meg az étvágy alapon — közvetlenül a választások után azt írta a Népszava, hogy ha „... csak valamilyen Bánffy-féle terrorral igyekeztek volna a közvéleményt meghamisítani, akkor ma a szociáldemokrata pártnak 40—45 mandátuma volna.”¹⁵⁴ Pár nappal később ugyan — a választási láz lejjebbszálltával — már úgy vélekedett a lap, hogy 8—10 mandátum veszett el az erőszakosságok és a szabálytalanságok miatt.¹⁵⁵ Az adott választási rendszer alapján, és a körülményeket, valamint az SZDP előkészületeit figyelembe véve, körülbelül ennyi mandátummal károsította meg az erőszak és a visszaélés a szociáldemokrata pártot. A választások előtt azonban gondolni sem mertek a képviselők ilyen nagy számra. Bár előzetes jóslásokba nem bocsátkozott a pártvezetőség, tagjainak számos későbbi megnyilatkozása bizonyítja ezt. „Az eredmény nagyobb, mint amilyent a legoptimisztikusabb számításal is az adott viszonyok között vártunk” — mondotta Farkas István párttitkár június 14-én a pártválasztmány előtt tartott beszámolójában.¹⁵⁶ Vanczák János szerint pedig a választójogi rendelet „... alig engedett valami reményt táplálni arra, hogy a választásokban való részvételét a pártnak valami siker kísérhesse”.¹⁵⁷ Minden utólagos megnyilatkozásnál jobban bizonyítják azonban, hogy a pártvezetőség nem nézett vérmes reményekkel a választások elé a jelöléseknél tapasztaltak. Mint

¹⁵⁰ 85 ellenzéki képviselőre számít a kormánypárt. Pesti Napló, 1922. máj. 4.

¹⁵¹ Bethlen 150 mandátumra számít. Pesti Napló, 1922. április 30.

¹⁵² Iratok az ellenforradalom történetéhez, II. köt. Bp. 1956. 98. sz. irat.

¹⁵³ A keresztény ellenzék budapesti jelöltjei. Pesti Napló, 1922. ápr. 29.

¹⁵⁴ Orientáció — jobbra? Népszava, 1922. jún. 8.

¹⁵⁵ A választások után. Népszava, 1922. jun. 14.

¹⁵⁶ Szociáldemokrata munka, szociáldemokrata eszközökkel. Népszava 1922.

jun. 15.

¹⁵⁷ Vanczák János: A szociáldemokrata párt új korszakának küszöbén. Szocializmus, 1922. július. 231. l.

láttuk, a mindenáron bejuttatni kívánt jobboldali vezetőket két-két biztosnak látszó helyen is jelölték. (Öten szereztek közülük végülis kettős mandátumot: Peyer, Peidl, Miákits, Szeder, Györki.)

Mindenki várakozását felülmúlta tehát a szociáldemokrata párt választási sikere. A 25 mandátum a kettős mandátumok egyikéről — természetesen a budapestiről, hiszen a listán soronkövetkező jelölt itt minden további nélkül átvehette a mandátumot — való lemondás után végül is a következőképpen osztoztak a szociáldemokrata képviselők: **Budapest I. kerület:** Batitz Gyula, Kéthly Anna, **Budapest II. kerület:** Propper Sándor, Rothenstein Mór, Sütő József, Pikler Emil, **Budapest III. kerület:** Vanczák János, Farkas István, Kitajka Lajos, Jászai Samu. **Pest-környék:** Szabó Imre, Saly Endre, Várnai Dániel, **Szeged:** Peidl Gyula. **Debrecen:** Györki Imre, **Miskolc:** Reisinger Ferenc, **Pécs:** Esztergályos János, **Győr:** Miákits Ferenc, **Sopron:** Hébelt Ede, **Hódmezővásárhely:** Szeder Ferenc, **Békéscsaba:** Szeder Ferenc, **Salgótarján:** Klárik Ferenc, **Tatabánya:** Kabók Lajos, **Dorog:** Peyer Károly, **Soroksár:** Knaller Győző. A mandátumok közül 13-at Budapesten és környékén, 7-et a titkos vidéki, 5-öt pedig a nyíltszavazásos körzetekben szerzett meg a szociáldemokrata párt. (Később Szeder hódmezővásárhelyi mandátuma, amelyért új választást kellett tartani, elveszett. Így maradtak végül is 24-en a szociáldemokrata képviselők.)

A megszerzett mandátumokon kívül sokat mondanak az SZDP sikeréről az SZDP-re leadott szavazatok számai is. Hivatalos adatok szerint a szociáldemokrata párt 278,036 szavazatot kapott az 1922-es választásokon.¹⁵⁸ Ebben a számban azonban nincsen benne az ózdi, a sajaszentpéteri, a szombathelyi és a Sopron környéki kerületek szociáldemokrata jelöltre leadott mintegy 10 000-nyi szavazata.¹⁵⁹ Összesen tehát csaknem 290 000 választó szavazott a szociáldemokrata pártra. A szavazatok közül 167 673-at Budapesten és környékén adták le. Ennyi szavazattal itt az SZDP megszerezte az összes szavazatok 42,5%-át. Különösen nagyarányú volt a szociáldemokrata siker Pest környékén, a főváros „vörös övezetében”, ahol a szavazóknak 55,2%-a szavazott a szociáldemokrata jelöltekre. Megállapítható, hogy a szavazati joggal rendelkező budapesti

¹⁵⁸ Az 1922. jún. 14-i választmányi ülésen Farkas 272 359 választóról beszél, a vidéki szavazatok száma azonban nála kevesebb a hivatalosnál. Igen körültekintően és alaposan elemzi a választási adatokat mind általában, mind a szociáldemokrata párt szempontjából Nemes Dezső tanulmánya. Mindössze a mandátumok összeszámlálásában mutatkozik néhány tévedés. (Az Egységes Párt a nyíltszavazásos körzetekben nem 132 mandátumot szerzett, hanem 135-öt, viszont a vidéki titkos körzetekben nem 10 mandátumhoz jutott az E. P., hanem csak 7-hez. Az SZDP nem 8 vidéki titkos kerületben állított jelöltet hanem 9-ben és nem 6 mandátumot szerzett meg itt, hanem 7-et, a nyíltszavazásos választókerületben nem 7, hanem 5 szociáldemokrata jelöltet választottak meg, Budapesten és környékén viszont nem 12-t, hanem 13-at.) A levont következtetések helyességét azonban ez általában nem befolyásolja, hiszen a végösszegek helyesek a mandátumoknál is és a leadott szavazatok számánál is. V. ö.: Szociáldemokrata munka szociáldemokrata eszközökkel. Népszava, 1922. jún. 15., Szociáldemokraták a parlamentben... Bp. 1922. 61. l., Nemes Dezső: A fasiszta rendszer kiépítése és a népnyomor Magyarországon 1921–1924. Bp. 1952. 73–78. l., valamint Az 1922. évi június 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Irományai. XII. köt. 257–271. l.

¹⁵⁹ Szociáldemokraták a parlamentben... Bp. 1922. 52–53. l.

munkásság lényegében egységesen a szociáldemokrata pártra adta le szavazatát. A keresztényszocialista lajstromok összesen mintegy 10 000 szavazatot kaptak és egyetlen mandátumot szereztek a fővárosban. A siker döntő tényezője a munkásságnak ez az egységes kiállása volt. Az ellenforradalmi rendszernek semmilyen alakulata nem tudott behatolni a munkásosztály soraiba és ennek az általános egységnek legátfogóbb tartalma éppen a Horthy—Bethlen rezsimmel való szembefordulás volt. Semmiképpen sem volt azonban ilyen egyértelmű egység a rendszerrel szembeni harc formájára és céljára vonatkozó elképzelések, a szociáldemokrata vezetés programjához való viszony, különösen pedig a többségükben jobboldali képviselőjelöltek személyének megítélése tekintetében. Ezek a különbségek, sőt helyenként ellentétek azonban háttérbe szorultak és a választásokon dominált az egység. A munkások a szociáldemokrata pártra szavaztak. „Mi kommunisták azt mondtuk nekik, hogy így kell cselekedniök” — írta a választások eredményeit kommentáló cikkében a kommün.¹⁶⁰ Lehetetlen persze megállapítani, hogy hány budapesti munkásnak volt választójoga. Az arányokat és azt a tényt figyelembe véve, hogy a választójogi rendelet elsősorban a munkásság szavazati jogát nyirbálta meg, kétségtelen, hogy nem csupán a munkásszavazatok tették ki az SZDP-re leadott szavazatok teljes összegét. Néhány tízezer kispolgári szavazat is benne volt ebben a számban. Valóban, a kispolgárság jelentős rétegének balratolódása figyelhető meg általában, de különösen a fővárosban az 1922-es választásokon. (A kormánytámogató és ellenzéki „keresztény” pártok összesen is csak 10 mandátumot szereztek e 30-ból.) Ennek a folyamatnak számos oka volt. A nyílt ellenforradalom hulláma, amely magával sodorta az ingadozó kispolgárság számottevő tömegeit is, már túljutott súcspontján, méghozzá úgy, hogy nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Tapasztalatként ott állt a kurzus kétéves politikai, főképpen pedig gazdasági sikertelensége, a rend, a nyugalom hiánya. Mindez sok-sok olyan kispolgárnak a rendszerből való kiábrándulását is magával hozta, akik kezdetben támogatták az ellenforradalmat. Ez a kiábrándulás persze csak átmeneti és részleges, a rendszer ilyen válságos időszakára jellemző, mint amilyen 1922-ben volt. A kormány konszolidációs és gazdasági sikerei majd ismét kiszélesítik a rendszer tömegbázisát a kispolgárság irányában. Ugyanakkor a kispolgárság eddig megfélemlített, visszaszorított, demokratikus gondolkodású részéből is sokan a szociáldemokratákat támogatták. Ezeknek a szociáldemokrata program éppen megfelelő volt. Sokkal inkább mint a liberális pártoké, amelyek inkább a jobbmódú polgárok érdekeit fejezték ki. Mindez — mutatis-mutandis — elmondható a vidéki választásokról is. A munkásság, ahol szociáldemokrata jelöltre szavazhatott, egyöntetűen azt támogatta. A keresztényszocialista párt csak egyetlen helyen került szembe a szociáldemokrata párttal, ott is megsemmisítő vereséget szenvedett. Az áldozatkész ipari munkások mellé, különösen a nyíltszavazásos körzetekben felzárkóztak az agrárproletárok is. A korántsem teljes, részletes képpel, hanem csak körvonalaiban ábrázolt terror ellenére is csaknem 80 ezer szavazatot kapott az SZDP

¹⁶⁰ A tömegek balratolódása. Kommün, 1922. I. évf. 15. sz.

azokban a nyíltszavazásos kerületekben, ahol jelölteket állított. Kaptak persze a szociáldemokrata jelöltek kispolgári szavazatokat vidéken is, különösen a titkosan választó vidéki városokban összegyűjtött 41 és fél ezernyi szavazat között lehetett számos ilyen voks, mégpedig nemcsak a liberális pártokkal kötött választási paktum alapján, hanem ugyanolyan okokból is, mint Pesten. A liberális pártok tagjainak szavazatait, különben is tetézve visszaadta a szociáldemokrata párt azokon a helyeken, ahol nem állított saját jelöltet, hanem az ellenzéki polgári pártokat támogatta. A földbirtokos parasztság részéről is mutatkoztak érdekes, helyi és természetesen egyáltalán nem általános tünetek az SzDP-hez való jóviszony vonatkozásában. A Nagyatádi—Bethlen kézfogással elégedetlenkedő, abban — jogosan — a parasztság érdekeinek elárulását látó kiskgazdák több helyen érdeklődtek a szociáldemokrata program iránt, sőt támogatták is a szociáldemokrata jelöltet. (Pl. a pilisvörösvári és a nagy-marosi kerületben.)¹⁶¹ Debrecenből meg egyenesen olyan hírek érkeztek, hogy az Egységes Párt ellen felháborodó kiskgazdák közül legalább 3000-en Györkire szavaztak.¹⁶² Debrecenben egyébként a kormánypárt egyetlen mandátumot sem szerzett meg a három területben.

Különben a titkos kerületekben teljes vereséget szenvedett az Egységes Párt. A titkosan választott 50 képviselő közül mindössze 15 volt kormánypárti és kormánytámogató. Igaz Bethlenék ekkor még nem is túlságosan aspiráltak ezekre a mandátumokra, tisztában voltak azzal, hogy a főváros és a vidéki nagyvárosok nem megfelelően előkészített terület számukra. Ilyen nagyarányú vereségre mégsem számítottak. A többséget azonban megszerezték a nyíltszavazásos körzetekben, melyekre a Keresztény Kiskgazda, Földműves és Polgári Párt, ahogyan egyelőre az Egységes Pártot hivatalosan nevezték, eleve számított. Az itt összeszedett abszolút többség elsősorban az államapparátus gátlástalan beleszólásának, a mindenféle fizikai és lelki terrornak, másodsorban annak köszönhető létét, hogy a Kiskgazdapártra épülő Egységes Pártban sokan a parasztok közül a Nagyatádi-féle kiskgazdapárt közvetlen utódját látták. A Kiskgazdapártnak pedig kétségtelen tömegbefolyása volt falun, különösen a módos parasztság között. Ennek a befolyásnak jelentős részét szállította Nagyatádi Bethlennek. Ez persze nem akadályozta meg a miniszterelnököt abban, hogy az Egységes Pártot már a választási jelöléseknél, a kerületek elosztásánál ne igyekezett volna megtisztítani a nem megfelelőnek tartott kiskgazda képviselőktől. A vérbeli kiskgazda képviselők száma le is apadt az 1922-es választásokon 33-ról 19-re.¹⁶³ Ezzel és még új nevének felvételével sem vált a 143 mandátumot számláló kormányzópárt „egységessé”. A kortárs polgári krónikás szerint is legalább három frakció különült el egymástól a párton belül: 1. a volt munkapártiak és Bethlen személyes hívei, a volt KNEP disszidensei, 2. Nagyatádi régi követői, 3. a Rubinek-féle agrárpártból megmaradtak.¹⁶⁴

¹⁶¹ PTI. Arch. A XII. 1/1922/58.

¹⁶² Debrecenben bárkit megválasztottak volna, csak egységes pártot nem. Pesti Napló, 1922. jún. 9.

¹⁶³ Vass Sándor: A válság szekerén. Bp. 1931. 9. 1.

¹⁶⁴ A magyar országgyűlés története 1867—1927. Szerk.: Balla Antal. Bp. 1927. 460. 1.

Ezekhez jött negyediknek a rövidesen szervezkedni kezdő Gömbös-féle fajvédő csoportosulás. Nem véletlen tehát, hogy a választások után Bethlen pártja előtt tartott első programbeszédében az egység fontosságát hangoztatta legelőször is.¹⁶⁵ Sok szavába, tettébe, manőverébe kerül azonban még a miniszterelnöknek, míg többé-kevésbé egységessé válik pártja. A számszerű többség — Bethlen számára a legfontosabb — azonban megvolt. Koalíciós partnerével és a kormánytámogató pártonkívüliekkel együtt legalább 166 képviselővel számolhatott Bethlen, ami bőségesen elég is volt neki.

Mégis zavarta a kialakulatlan helyzetben a parlamentbe bekerült ellenzék viszonylag nagy száma (kb. 76 képviselő). Igaz, bizvást beleszámíthatta számításába Bethlen az ellenzék heterogén voltát is. Ott voltak ugyanis az SzDP-n kívül a Heller—Fridrich—Andrássy-féle ellenzéki keresztény pártok összesen 20 képviselővel a Rassay—Vázsonyi—Battyhány pártok liberális ellenzéke 14 fővel és 17 pártonkívüli ellenzéki képviselő, akik közül sok talán maga sem tudta, hogy milyen politikai álláspontot képvisel tulajdonképpen. A közöttük, de különösen a közöttük és a szociáldemokraták közötti összefogást azonban szerette volna megakadályozni Bethlen, mint ahogy a pótválasztások előtti, már idézett nyilatkozatából is kiderült.¹⁶⁶ Imént említett beszédben azt a reményét fejezte ki, hogy az ellenzék félreteszi a választásokon tapasztalt ellenzéki hangot és az „ország érdekeit” tartja szem előtt. Amennyiben pedig az ellenzék nem tartaná magát a miniszterelnök szerint neki szánt szerephez, akkor — hangzott a fenyegetés — az előző Nemzetgyűlésben érvényben levő 1908-as házszabályok helyett a hírhedt 1913-as Tisza-féle házszabályokhoz folyamodik a kormánypárt.¹⁶⁷

A lojális ellenzéki magatartásra vonatkozó miniszterelnöki felszólítás, valamint a fenyegetőzés is elsősorban az ellenzék legerősebb pártja, az SzDP címére irányult. Lényege pedig ez volt: Rendben van, a választási agitáció hevében elhangzottak a kelleténél élesebb kormány elleni támadások, de most már térjünk vissza a paktumhoz. A megalakuló szociáldemokrata parlamenti frakcióknak a nemzetgyűlés elé terjesztett deklarációja, valamint a szociáldemokrata képviselők bemutatkozó beszédei tényleg azt bizonyítják, hogy a paktumnak a választási harcban kissé háttérbe szorult szelleme ismét visszatért.

A továbbiakra azonban már csak a Magyarországi Szociáldemokrata Párt parlamenti működésének részletes feltárása deríthet fényt.

¹⁶⁵ Erős harcok előtt állunk — mondja a miniszterelnök programbeszédében. Pesti Napló, 1922. jun. 18.

¹⁶⁶ Az októbrizmustól való félelem az, ami lépten nyomon megnyilvánult. Rakovszky belügyminiszter a választási terror megmagyarázására is ebben talált „elvi” alapot: „És itt megint azt mondom tisztelt Nemzetgyűlés, hogy a hatóságoknak és a hatósági közegeknek bizonyos kötelezettségeik vannak. Utóvégre azok a hatósági közegek, amelyek egy ízben már tapasztalták, hogy a kormányzatnak és a közigazgatásnak gyengesége hova vezethet, — oda vezethet, hogy az ország rendje felborul — igenis kettős, gonddal kell, hogy őrködjenek ma afölött, hogy az ilyen októbrista izgatások, ilyen októbrista jellegű lázítások és egy ilyen októbrista politika folyamatbátétele be ne következhessek. Az 1922. jun. 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés Naplója. III. köt. 135. l.

¹⁶⁷ Erős harcok előtt állunk — mondja a miniszterelnök programbeszédében. Pesti Napló, 1922. jun. 18.

L'ENTRÉE DU PARTI SOCIAL DÉMOKRATE AU PARLEMENT

La tendance politique contre-révolutionnaire, qui représentait les intérêts des principaux éléments des classes dominantes en Hongrie — pour des raisons politiques — tenta d'intéresser à la vie politique le Parti Social Démocrate qui eut montré de la passivité. Les dirigeants de droite du Parti Social Démocrate — se trompant sur les intentions du gouvernement —, croyant, sous le ministère de Bethlen, que le passage à une démocratie bourgeoise était devenu possible. Or, ils se préparèrent à pactiser avec le premier ministre. En 1921 fut signé le pacte Bethlen-Peyer par quel les sociaux-démocrates s'engagèrent à entrer dans la vie politique dans les limites tolérées par le gouvernement. La pacte permit aux sociaux-démocrates de prendre part aux élections de l'Assemblée Nationale, et même, les y obligea.

Des forces considérables du mouvement ouvrier hongrois (les communistes, les sociaux-démocrates émigrés, etc) furent contre le pacte, mais approuvèrent la participation aux élections.

La classe ouvrière transforma les élections — qui s'effectuaient sur la base d'un décret de droit électoral réactionnaire —, en une action de masse combative.

Malgré la terreur contre-révolutionnaire les électeurs députèrent 25 sociaux-démocrates au Parlement. Le succès dépassa les espoirs des sociaux-démocrates ainsi que les suppositions du gouvernement.